

Genderové aspekty romské kultury

Bakalářská práce

Studijní program:

B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obory:

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Lucie Kotlárová

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Jetmarová, Ph.D.

Katedra filosofie



Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie Kotlářová**
Osobní číslo: **P16000244**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání**
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Genderové aspekty romské kultury**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce bude zaměřena na deskripci a analýzu genderových rolí v "tradiční" romské společnosti (tzn. zejména v kontextu historického období před romským holocaustem). Studentka se zaměří na genderově podmíněnou dělbu práce v rodině, na genderové aspekty "tradičních" způsobů obživy, zároveň nahlédne genderovou podmíněnost symboliky, spjaté se zvyky a tradicemi v kultuře Romů. Studentka bude brát v úvahu jednak bohaté subetnické členění Romů, tak kulturní a sociální následky dekulturnizačních procesů, jimiž Romové na našem území prošli v druhé polovině 20. století. Studentka bude dodržovat metodologické pokyny vedoucí práce a bude pravidelně konzultovat.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku.

1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. 199 s. ISBN 80-7067-395-8.

UNUCKOVÁ, Michaela. Žijí mezi námi: historie a současnost Romů. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007.

35 s. ISBN 978-80-239-9286-1.

COHN, Werner. Cikáni. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. 61 s. Studie; sv. 57. ISBN 978-80-7419-008-7.

MANN, Arne B., ed. Neznámi Rómovia: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku. Bratislava: Ister science press, 1992. 207 s. ISBN 80-900486-2-5.

JAKOUBEK, Marek. Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus. Vyd. 1. Praha: BMSS-Start, 2004. 317 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-86140-21-0.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Jana Jetmarová, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **20. dubna 2018**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2019**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan



David Václavík
doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že texty tištěné verze práce a elektronické verze práce vložené do IS/STAG se shodují.

17. prosince 2019

Lucie Kotlárová

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala PhDr. Janě Jetmarové, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi pomohly při zpracování této práce. Rovněž bych chtěla poděkovat Miroslavu Kotlárovi ml. a mgr. Dušanovi Kotlárovi za pomoc při získání potřebných podkladů.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o Romech a jejich tradicích a zvycích. Jejím cílem je podat přehled o tradičních genderových aspektech romské kultury. Úvodní kapitoly se zabývají uvedením do problematiky, vymezením pojmu „tradiční“ a definicí genderu. Následující kapitola pojednává o genderu v tradiční romské rodině, tedy o postavení muže a ženy v romské rodině, tradiční výchově chlapců a dívek, tradicích v romské rodině po svatbě a konceptu rituální čistoty. Poslední kapitola, věnována genderové hierarchii v romské komunitě, se ve svých podkapitolách zabývá postavením muže a ženy v romské společnosti, jejich rozdílnými způsoby obživy a jejich tradičními oděvy. Některé kapitoly jsou doplněny texty písní, které konkrétně zmiňují zkoumaný jev.

Klíčová slova

Romové, gender, rodina, tradice, zvyky

Annotation

The bachelor thesis deals with the issue of Roma people and their traditions and customs. Its aim is to provide an overview of traditional gender aspects of Roma culture. The introductory chapters deal with the introduction, the definition of the term “traditional” and the definition of gender. The following chapter discusses the gender in the traditional Roma family, i.e. the position of men and women in the Roma family, the traditional upbringing of boys and girls, the traditions in the Roma family after wedding and the concept of ritual purity. The final chapter, devoted to the gender hierarchy in the Roma community, in its subchapters deals with the position of men and women in Roma society, their different ways of livelihood and their traditional clothing. Some chapters are supplemented by song lyrics that specifically mention the phenomenon under study.

Keywords

Roma, gender, family, tradition, custom

Obsah

Úvod	9
1 Vymezení pojmu „tradiční“	10
2 Gender	12
2.1 Gender na symbolické a sociální úrovni	12
2.1.1 Gender v romštině	14
3 Gender v tradiční romské rodině	16
3.1 Muži v romské rodině	16
3.1.1 Tradiční výchova chlapců (učení řemeslu)	20
3.2 Ženy v romské rodině	22
3.2.1 Tradiční výchova dívek (péče o domácnost)	30
3.3 Tradice a zvyky v romské rodině po svatbě	31
3.3.1 Romský koncept rituální (ne)čistoty	37
4 Genderová hierarchie romské komunity	42
4.1 Muži v romské společnosti	43
4.1.1 Tradiční mužské způsoby obživy	44
4.1.1.1 Kotlářství	46
4.1.1.2 Kovářství	46
4.1.1.3 Zvonkářství	47
4.1.1.4 Korytářství	47
4.1.1.5 Košíkářství	48
4.1.1.6 Výroba hudebních nástrojů	48
4.1.1.7 Koňské handlířství	49
4.1.1.8 Muzikanti	49
4.1.1.9 Zábavní produkce	50
4.1.2 Mužské oděvy	50
4.2 Ženy v romské společnosti	52
4.2.1 Tradiční ženské způsoby obživy	53
4.2.1.1 Věštění budoucnosti	54
4.2.1.2 Tkaní šňůrek a provazů	55
4.2.1.3 Výroba kartáčů a štětek	55
4.2.1.4 Překupnictví	56
4.2.1.5 Výroba nepálených cihel	56
4.2.2 Ženské oděvy	57
5 Závěr	59

6	Seznam použité literatury	61
7	Seznam příloh.....	63
8	Přílohy	A

Úvod

Téma své bakalářské práce nazvané „Genderové aspekty romské kultury“ jsem si zvolila proto, že mě při studiu dějin Romů zaujala jejich klasifikace z hlediska genderu.

I když jsou Romové velmi nehomogenní skupina, určité dělení podle pohlaví je možné nalézt v různé míře téměř ve všech jejich skupinách. Viditelné rozdíly v přístupu k různým pohlavím můžeme nalézt už při výchově dětí, dívkám a chlapcům se dostává jiné výchovy i jiného vzdělávání. Zatímco dívky se učí hlavně péči o rodinu a domácnost, chlapci se učí řemeslům.

V romské kultuře se žen a mužů týkají jiné zvyky a tradice ihned po svatbě a dále v manželství. V romské společnosti byl muž nadřazený ženě, po svatbě se žena přistěhovala ke svému manželovi a jeho rodině a zpočátku měla v nové rodině nejnižší postavení.

Výrazných rozdílů si můžeme všimnout v tradičních romských ženských a mužských způsobech obživy. Muži se věnovali různým řemeslům, jako např. kotlářství, korytářství, výrobě cihel apod. Ženy, protože nebyly vyučeny žádnému řemeslu, si vydělávali nejen vykládáním karet a věštěním.

Cílem této práce je podat přehled o genderových rozdílech v romské kultuře. I přes nehomogenitu romského etnika pojmu svou bakalářskou práci obecně a pokusím se genderové aspekty romské kultury popsat bez ohledu na dělení Romů.

Bakalářská práce je členěna do pěti kapitol. V prvních třech kapitolách najdeme uvedení do problematiky, vymezení pojmu „tradiční“ a stručnou definici genderu. Čtvrtá kapitola pojednává o genderu v tradiční romské rodině. Její podkapitoly se věnují postavení muže a ženy v romské rodině, tradiční výchově chlapců a dívek, tradicím v romské rodině po svatbě a konceptu rituální čistoty. Pátá kapitola, věnována genderové hierarchii v romské komunitě, se ve svých podkapitolách zabývá postavením muže a ženy v romské společnosti, jejich rozdílnými způsoby obživy a jejich tradičními oděvy.

Po provedení tematického rozboru sborníků s romskými písněmi jsem některé kapitoly doplnila texty písní, které konkrétně zmiňují zkoumaný jev.

1 Vymezení pojmu „tradiční“

Ve své bakalářské práci budu pracovat s pojmy „tradiční romská společnost“, „tradiční romská rodina“ apod.

Postupná násilná asimilace Romů do společnosti probíhala hlavně ve 20. století, ale její počátky sahají už do 18. století. Jako příklad asimilačních snah z 20. století je možné uvést zákon o potulných Cikánech z roku 1927, který omezoval kočovný způsob života. Dalším příkladem je zakládání škol pro romské děti od roku 1926.¹ Na romský život ve 20. století měla vliv také industrializace, která postupně vytlačovala tradiční romská řemesla.

Během druhé světové války došlo k téměř úplnému vyvraždění Romů v Čechách a na Moravě. Krátce po válce ale začali do Čech i na Moravu přicházet Romové ze Slovenska a jejich počet se začal zvyšovat.

Podle odhadů žilo v roce 1989 v Čechách a na Moravě 150–180 000 Romů, z toho bylo 80–85 % potomků slovenských Romů, přibližně 10 % tzv. Olašští Romové a 5 % potomci původních českých a moravských Romů.² Tyto romské skupiny se od sebe lišily nejen dialektem romštiny, ale především zvyky. Jednotlivé romské skupiny dodržovaly své zvyky v různé míře, v některých romských skupinách se dbalo na dodržování tradic velmi přísně, v jiných skupinách se naopak dodržovaly jen některé tradice, navíc třeba v upravené verzi.³

Velký vliv na dekuluraci Romů měla politika násilné asimilace z 50. a 60. let. V roce 1958 byl schválen zákon o trvalém usídlení kočujících osob – kdo tento zákon porušil, byl potrestán odnětím svobody až na tři roky. Roku 1965 započala snaha o „rozptyl“ romského obyvatelstva a likvidaci romských osad. Podle tohoto usnesení nesměl počet Romů v žádné obci převýšit 5 %. Důsledkem tohoto přesídlování bylo narušení tradičních vazeb uvnitř romských komunit.⁴

V 70. letech se stále k Romům „přistupovalo jako k sociálně zaostalé skupině obyvatel, kterou je třeba co nejvíce přiblížit našemu vlastnímu obrazu.“⁵ I nadále pokračovalo přesídlování Romů bez ohledu na jejich původ a na jejich zvyky. Pod vlivem této asimilační politiky ze strany československé republiky snažili mnozí Romové

¹ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S.11.

² Tamtéž, s. 14.

³ Tamtéž, s. 14.

⁴ Tamtéž, s. 14.

⁵ Tamtéž, s. 15.

svou identitu popřít a co nejvíce se přiblížit většinové společnosti. Romové se jí přizpůsobili a postupně od ní převzali různé zvyky a obyčeje.⁶

Po druhé světové válce se sice v některých romských rodinách mohou stále objevovat v nějaké podobné formě původní tradice a zvyky, ale zdaleka ne v takové míře, jak tomu bylo před tímto obdobím, zejména před pokusy o asimilaci. V současnosti můžeme nalézt dodržování těchto tradic a zvyků například u některých Romů v tzv. „romských osadách“ na území Slovenska. Z tohoto důvodu budu ve své bakalářské práci pracovat s pojmem „tradiční“ ve smyslu „do romského holocaustu“.⁷

⁶ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 10–14.

⁷ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 48.

2 Gender

Gender je představa určitého souboru osobních vlastností a vzorců chování, které se k nim vztahují. Lidé mají tyto představy (jak se chová, jak se obléká, jak vypadá apod.) bez ohledu na to, jestli se s konkrétním člověkem kdy setkali.⁸

Gender dělí lidské bytosti na dvě skupiny, ženy a muže, které mají odlišné ženské (femininní) a mužské (maskulinní) vlastnosti, charakteristiky a schopnosti. Téměř ve všech společnostech je femininita chápána jako odvozená od maskulinity, maskulinita je chápána jako nadřazená (androcentrismus).⁹

Mnoho lidí se ve svém jednání opírá o genderové stereotypy, což jsou zjednodušené popisy toho, jak má vypadat maskulinní muž a femininní žena. Toto rozlišování se ale neděje jen na úrovni jednotlivců, ale také na úrovni celé společnosti, která pomocí své moci odměňovat a trestat předeepisuje určité vzorce jednání.¹⁰

2.1 Gender na symbolické a sociální úrovni

Obecně platí, že muži jako skupina mají větší moc než ženy jako skupina. To je možné doložit na několika úrovních. Na symbolické úrovni je možné nadřazenost maskulinity sledovat na jazyku. V českém jazyce se mluví o tzv. generickém maskulinu – to znamená, že „(...) maskulinum kontroluje koncovku slovesa v přítčestí minulém a feminina mají zpravidla negativní či pejorativní konotace (...).“¹¹

Nadřazenost maskulinity můžeme na symbolické úrovni v jazyce sledovat ve významu slova „Rom“ a pojmenování muže a ženy. Slovo „rom“ v romštině znamená manžel a muž. Žena a manželka je v romštině nazývána „romňi“ („Rom“ a „Romňi“ s velkým počátečním písmenem značí romské etnikum, tedy Rom a Romka).¹²

Na úrovni sociálních vztahů a struktur se nadřazenost maskulinity projevuje tím, že muži ve většině společenských struktur dominují ženám. Muži tedy mají mnohem větší

⁸ RENZETTI, Claire M. a Daniel J. CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2. S. 20.

⁹ Tamtéž, s. 20–21.

¹⁰ Tamtéž, s. 20–21.

¹¹ SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Praha: Otevřená společnost, 2006, 67 s. ISBN 80-903-3315-X. S. 9.

¹² ŠEBKOVÁ, Hana a Edita ŽLNAYOVÁ. *Romaňi čhib: učebnice slovenské romštiny*. Praha: Fortuna, 1999, 269 s. ISBN 80-716-8684-0. S. 24.

vliv na fungování společnosti.¹³

Tuto nadřazenost můžeme sledovat také u Romů. Například vůdcem romské komunity je vždy muž, který pro sebe při kontaktu s okolním obyvatelstvem používá jména jako baron, kníže, císař nebo král. Dalším příkladem může být romský soud neboli „krísi“, jehož nejvyšším představitelem je vždy „anlugo Rom“, v překladu „přední (hlavní) muž“. Romského soudu se ženy neúčastní.¹⁴

V sociologii se během výzkumu genderu vystřídalo několik paradigmat. Paradigma je určitý model myšlení, který řídí metody a způsoby vědceva zkoumání.¹⁵

Prvním paradigmatem bylo strukturálněfunkcionalistické. Toto paradigma bylo vědci využíváno od čtyřicátých do šedesátých let dvacátého století. Paradigma pracovalo se společností jako se stabilním, uspořádaným systémem. Většina členů této společnosti měla sdílet jednotný soubor hodnot a přesvědčení. Strukturální funkcionalisté vycházejí ze skutečnosti, že se ženy a muži liší tělesně, z čehož vyplývá také rozdělení jejich společenských rolí. Jestliže ženy rodí a kojí děti, musí se o ně také poté starat a vychovávat je. A když už tráví čas doma péčí o děti, dává smysl, že se postarají také o většinu domácích povinností. Protože bývají muži fyzicky silnější, je jejich povinností chránit a živit svou rodinu.¹⁶

V šedesátých letech došlo k paradigmatické revoluci, což znamená, že vědci odmítli stávající paradigma a nahradili ho konkurenčním – takovým, které bylo vhodnější k vysvětlení aktuálního stavu pozorovaného jevu. Novým paradigmatem se stala feministická sociologie genderu.¹⁷

Feministická sociologie genderu stejně jako strukturální funkcionalismus uznává, že při osvojování genderu hraje důležitou roli biologická predispozice, ale zároveň zdůrazňuje, že významnou roli hraje také učení. Poukazuje ale také na fakt, že vymezit přesný rozsah biologických předpokladů a učení není možné.¹⁸

¹³ SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Praha: Otevřená společnost, 2006, 67 s. ISBN 80-903-3315-X. S. 9

¹⁴ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KRÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017*. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 12.

¹⁵ RENZETTI, Claire M. a Daniel J. CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2. S. 22.

¹⁶ Tamtéž, s. 23–24.

¹⁷ RENZETTI, Claire M. a Daniel J. CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2. S. 28.

¹⁸ Tamtéž, s. 30.

Feministická teorie vychází z toho, že gender je spíše společensky utvářený než vrozený. Gender je soubor společenských očekávání, která se přenášejí sociálním učením. Tento soubor je vždy utvářený konkrétní politickou a ekonomickou strukturou společnosti.¹⁹

Feminismus chápe sociologické zkoumání jako dualistické – má objektivní i subjektivní rozměr. Uznává, že žádné zkoumání nemůže být nikdy stoprocentně neutrální a nezaujaté.²⁰ Hlavním úkolem feministických výzkumů je posílit povědomí o genderové nerovnosti ve společnosti.²¹

2.1.1 Gender v romštině

Jak už bylo výše zmíněno, nadřazenost maskulinity v romské kultuře můžeme na symbolické úrovni v jazyce sledovat ve významu slova „Rom“ a pojmenování muže a ženy.²²

V romštině nenajdeme souhrnný pojem pro sourozence, ani pro rodiče. Sourozenci jsou vždy vyjadřováni pojmy „o phrala pheňa“, v češtině „bratři a sestry“, rodiče jsou vyjadřováni pojmy „e daj o dad“, neboli „matka a otec“. Sourozenci i rodiče jsou vždy zmiňováni v tomto pořadí, což souvisí s hierarchií v romské rodině.²³

V romské rodině stojí vždy na prvním místě muž, tedy i bratr. Synové zůstávají ve své rodině, zatímco dcery původní rodinu ve většině případů opouštějí a přechází do rodiny svého manžela. Proto měl v rodině bratr vždy vyšší postavení než sestra, a z toho důvodu byl také vždy při souhrnném zmiňování sourozenců uváděn na prvním místě.²⁴

Opačného pořadí si můžeme všimnout u vyjadřování rodičů, kdy je vždy matka zmiňována jako první. I když má v romské rodině vždy hlavní slovo muž, získává žena se stoupajícím počtem dětí a vyšším věkem více uznání. Matka početné rodiny dosahuje

¹⁹ RENZETTI, Claire M. a Daniel J. CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2. S. 31.

²⁰ Tamtéž, s. 33.

²¹ Tamtéž, s. 35.

²² ŠEBKOVÁ, Hana a Edita ŽLNAYOVÁ. *Romaňi čhib: učebnice slovenské romštiny*. Praha: Fortuna, 1999, 269 s. ISBN 80-716-8684-0. S. 24.

²³ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 29.

²⁴ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 29.

velmi vysokého sociálního statusu. Z tohoto důvodu, když je žena zmiňována ve spojitosti s poroděnými dětmi, je považována za „důležitější“.²⁵

Význam matky je viditelný také v rozdílu vlastních a nevlastních sourozenců. Aby byli sourozenci považováni za vlastní, musí mít stejnou matku. Když mají sourozenci stejného jen otce, ale jinou matku, jsou označováni jako nevlastní.²⁶

²⁵ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 29.

²⁶ Tamtéž, s. 29.

3 Gender v tradiční romské rodině

3.1 Muži v romské rodině

Tradiční romská rodina byla patriarchální. Muž měl v romské kultuře mnohem více práv než žena, která mu musela projevovat úctu. Děti byly k rozdílným hodnotám muže a ženy vedeny už od malička, dokonce bylo narození mužského potomka hodnoceno kladněji než narození ženského potomka – to mohlo být některými Romy považováno za projev boží nemilosti.²⁷ Muž je tedy v rodinné hierarchii postaven nejvýš a s jeho věkem mu stoupá také vážnost. Pokud žije více nukleárních rodin pohromadě, hlavní slovo má nejstarší muž.²⁸

To, že byli mužští potomci vítanější, můžeme vidět v následujících dvou romských rčenicích:

„Lepší deset synů, než jedna dcera.“²⁹

„Kde jsou synové, tam je síla.“³⁰

Pravidla v romské rodině byla založena na autoritě jejich mužských členů. Nejvyšší postavení v rodině měl vždy otec, a to i v případě, že se nechoval tak, jak měl. Pro chování ženy platily mnohem přísnější společenské normy než pro chování muže. Jediná možnost, jak se špatným chováním dospělého muže něco dělat, bylo veřejně všechny problémy vyzpívat. Na romské zábavě mohli všichni příbuzní muže problém zazpívat v písničce, takže se jím rodina potom začala zabývat, muže zkritizovala a vysvětlila mu, jak se má chovat správně. Na takové zábavě mohla i manželka vyzpívat své starosti s tím, že například manžel nepomáhá zabezpečit početnou rodinu a ona sama to nezvládá. Muž byl rodinou veřejně zkritizován a donucen své chování napravit.³¹

Hlavní funkcí romského muže byla ochrana prestiže rodiny, rozhodování a nesení odpovědnosti za rodinu. Protože byl v mnoha rodinách výdělek muže pouze příležitostný, trávil veškerý svůj čas hledáním zakázek a udržování dobrých vztahů s příbuznými

²⁷ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 189.

²⁸ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 137.

²⁹ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 55.

³⁰ Tamtéž, s. 55.

³¹ Tamtéž, s. 53.

a přáteli.³² I když to vypadá, že jsou romští muži pohodlní nebo líní, je to součástí jejich sociálního statusu. Pomáhat ženě v domácnosti znamená pro Roma hanbu.³³ Olašští muži dokonce kromě obchodování nepracují vůbec, protože fyzická práce je pro ně ponižující.³⁴

V mnoha romských písničkách jsou muži zmiňováni jen v souvislosti se zábavou a ukazováním svého majetku před ostatními Romy, zatímco žena je spojována s poctivostí a skromností.

*„Auto, auto,
se čtyřma kolama,
**budu se v něm vozit
s mýma milýma!***

***Tehdy je děvče hrdé,
když je poctivé**
a když poctivé není,
ať se vrhne do vody.*

*Tehdy je děvče pyšné,
když nosí novou sukni,
nová, nová ušpiní se
a hrdost odejde“³⁵*

Protože byl hlavou rodiny v romské kultuře muž, nejen že byl nejvyšší autoritou, zároveň nesl za celou svou rodinu odpovědnost, zejména za svou ženu a své dcery. Tuto odpovědnost za své dcery otec nesl do té doby, dokud se neprovdaly, potom tato povinnost přechází na manžela.³⁶

Co se sňatku týče, otec měl významnou roli při výběru manžela a dohodnutí sňatku dcery. V oblasti sňatků byly zvyky jednotlivých romských skupin velmi různé. „V některých džátí (kastách) se nevěsta kupuje, v jiných naopak dostává velké věno, jinde

³² ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 53.

³³ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 334.

³⁴ BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004, 179 s. Kontroverzně. ISBN 80-722-0180-8. S. 36.

³⁵ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 63.

³⁶ Tamtéž, s. 53.

se uzavírá sňatek bez jakéhokoliv finančního vyrovnání, někdy se sňatek uskutečňuje výměnou: bratr a sestra z jedné rodiny uzavírají partnerský vztah se sourozenci z jiného rodu. Zatímco v některých komunitách je páru ponechána volnost, v jiných platí tradičnější normy³⁷. Sám pár tedy míval možnost do výběru zasáhnout, ale rozhodující slovo měl vždy otec, který také požadoval cenu za nevěstu.³⁸ Ideálně otec vybral odpovídající rodinu s vhodným budoucím manželem či budoucí manželkou, získal souhlas jeho či jejích rodičů a nakonec přiměl mladý pár se do sebe zamilovat, takže by každý měl být s výsledkem spokojen. Jinou, pro mladé lidi preferovanější variantou byl únos neboli „našimos“, při kterém mladý zamilovaný pár utekl z domova a nechal své rodiče domluvit zbytek.³⁹

Následující píseň popisuje případ, kdy mladý pár neměl možnost výběru partnera. Po zaplacení ceny za nevěstu nebyl na přání ženy brán zřetel.

„PRODAL JSI MĚ ZA PENÍZE

Prodal jsi mě za peníze,

za peníze americké,

prodal jsi mě, a já žiju.

Nebylo mi tě, otče, líto?

Nestýskalo se ti, matko, po mně?

Mám muže, který mě bije

a tchána, který mě vyhání

na americké ulice.

Nebylo mi tě, otče, léto?

Nestýskalo se ti, matko, po mně?

Pomoz mi, tati, pomoz mi, mami,

ať nepřijdu o život

na té americké ulici.

Nebylo mi tě, otče, líto?

Nestýskalo se ti, mami, po mně?

Bijou mě a proklínají,

³⁷ BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004, 179 s. Kontroverzně. ISBN 80-722-0180-8. S. 35.

³⁸ Tamtéž, s. 35.

³⁹ COHN, Werner. *Cikáni*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 61 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-008-7. S. 41–42.

*nedají mi pokoj, mamí,
ani ve dne ani v noci.
**Vstávám lehám se slzami,
vstávám lehám se slzami.***⁴⁰

Stejně jako měl otec rodiny možnost partnery svých dětí vybírat, měl také možnost je odmítnout. Odmítnutí dívky mužovou rodinou můžeme vidět v této písni:

*„NEJEDLA JSEM, NEPILA JSEM
Jaj, nejedla jsem, nepila jsem,
jaj, přichází muž si mě namlouvat,
jaj, přichází muž si mě namlouvat,
jaj, ale jeho rodina mě nechce.*⁴¹

V následující básni je zmíněn únos nevěsty:

*„AŽ DO RÁNA
Až do rána foukal vítr
přemohl jsem třicet Romů.
**Když jsem jich třicet přemohl,
unesl jsem pěknou holku.**

Bůh žehnej mojí tchyni
že mi dala pěknou ženu,
malou ženu a šikovnou,
přítom milovanou.*⁴²

V souvislosti s odchodem člověka z pozemského života se několik tradičních prvků pro muže a ženy lišilo. První tři dny a noci se u zemřelého vartovalo. Vartování, neboli bdění, bylo výsadou mužů z příbuzenstva i širokého okruhu známých. Během tohoto setkání muži vzpomínali na mrtvého, vyprávěli si různé historky ze života, popíjeli

⁴⁰ STOJKA, Peter, Eva DAVIDOVÁ a Milena HÜBSCHMANNOVÁ. *Dúral me avilem: avri kidine le vlašika d'íla: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemia, 2000, 142 s. Romipen. ISBN 80-902-3815-7. S. 106.

⁴¹ DAVIDOVÁ, Eva, HOLUB, Karel, ed. *Čhajori romaňi: výbor z romské poezie*. Praha: Ars Bohemia, 1999, 133 s. ISBN 80-902-3813-0. S. 33.

⁴² STOJKA, Peter, Eva DAVIDOVÁ a Milena HÜBSCHMANNOVÁ. *Dúral me avilem: avri kidine le vlašika d'íla: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemia, 2000, 142 s. Romipen. ISBN 80-902-3815-7. S. 61.

alkohol a hráli karty. Nikdo se ale nesměl opít, zpívat ani tancovat.⁴³

3.1.1 Tradiční výchova chlapců (učení řemeslu)

I když se o výchovu dětí v útlém věku starala matka, v pubertě na děti dohlížel otec, který na ně byl přísnější. Všechny děti měly své povinnosti. Chlapci pomáhali otci s jeho řemeslem, čímž se ho učili.⁴⁴

Z dětí měl v rodině nejvyšší postavení nejstarší syn, neboli „baro phral“, pokud se oženil, tak jeho nejstarší bratr. Ten v rodině zastupoval, případně nahrazoval otce, matka i sestry ho respektovaly a poslouchaly. Dokud nebyly sestry vdané, doprovázel je, když vyšly někam do společnosti. I když už byly sestry vdané, mohl je trestat, nebo naopak chránit, pokud v nové rodině neměly dobré podmínky.⁴⁵ Baro phral měl také právo se vyjadřovat k výběru partnera své sestry.⁴⁶

Postavení „velkého bratra“ můžeme vidět v následujícím rčení a písni:

„Správná sestra zachází s bratrem jako s vajíčkem.“⁴⁷

„JÁJ, TAM DOLE U VODY

Jáj, tam dole u vody

pere tam mladá žena.

Zeptal se jí jeden mladík,

co paní budeš vařit.

Jáj, pojd' se mnou mladá ženo

pojd' se mnou do města.

Já nemůžu mladý pane,

mám bratra, zabije mě.

⁴³ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 57.

⁴⁴ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 19.

⁴⁵ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 55.

⁴⁶ ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 140.

⁴⁷ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 55.

*Jen se neboj, mladá paní,
jdi do lesa zeleného.
Jdi do lesa zeleného,
chyť tam hada jedovatého.*

*Chyť hada jedovatého
a uvař ho tvému bratru.
Bratříček přichází domů
ptá se, co jsem uvařila.*

*Cos vařila, mladá sestro,
krásně mi to zavonělo.
Dvě ryby a jedno kuře
ať umřu, mladý bratře.*

*Jen ochutnal jednu lžici,
hned zežloutl v obličejí.
Jen co druhou on ochutnal,
podej mi můj polštář sestro.*

*Já ti tvůj polštář nepodám,
podala mu ona pařez.
Přiveď sestro moje koně,
už odcházím na druhý svět.*

***A když její bratr umřel,
vydala se jeho sestra,
vydala se jeho sestra
za svým milým.***

***Já tě nechci mladá ženo,
zničíš mě, jak svého bratra,
zničíš mě, jak svého bratra,
jdi si za svými příbuznými.***⁴⁸

⁴⁸ STOJKA, Peter, Eva DAVIDOVÁ a Milena HÜBSCHMANNOVÁ. *Dúral me avilem: avri kidine le vlašika d'ila: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemia, 2000, 142 s. Romipen. ISBN 80-902-3815-7. S. 23–25.

Vykonávaná profese byla většinou předávána z otce na syna či syny. Tato tradice mohla být v mnoha ohledech ekonomicky nevýhodná, protože profese byla předávána bez ohledu na to, zda je nebo není potřeba.⁴⁹ Práce v romských společenstvích se neřídila nabídkou a poptávkou, ale příbuzenstvím.⁵⁰

3.2 Ženy v romské rodině

Protože byla romská společnost patriarchální, byly ženy už od malička vedeny k projevování úcty a pokory vůči mužům, zejména vůči svým manželům.

Jak ve své knize napsala česká etnografka a socioložka Eva Davidová: žena byla považována za „*bytost menší důležitosti, určenou a hodící se jen k tomu, aby milovala, rodila a vychovávala děti, obstarávala jídlo a domácnost*“.⁵¹

Že měla žena na starost veškerou péči o děti včetně jejich výchovy, můžeme vidět v následujících písničkách, ve kterých žena opustila svého muže či zemřela a veškeré povinnosti zůstaly na muži. Tato situace je pro romského muže velmi obtížně zvládnutelná, takže si musel najít novou ženu, která by se o děti postarala.

*„Bože, holka, co jsi udělala,
nechala jsi mi ty ubohé děti,
a já chudák, co budu dělat,
najdu si jinou ženu.“⁵²*

*„Spěte, děti, spěte,
jaj, jen jíst neproste!
Protože už vaše stará matka
je v černé zemi.*

*Moje malé děti,
jaj proste za mě boha,*

⁴⁹ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 171.

⁵⁰ Tamtéž, s. 172.

⁵¹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 104.

⁵² KOTLÁR, Miroslav, FEČO, Jozef, ed. *Sborník romských písní*. Liberec: Liberecké romské sdružení, 2007, 101 s. ISBN 978-80903953-1-2. S. 35.

*aby mě bůh nechal
u mých dětí.*⁵³

Sociální status ženy se odvíjel právě z plnění těchto povinností, zejména v počtu narozených dětí. Čím méně dětí žena měla, tím více se její postavení v rodině snižovalo. Plodnost ženy ovlivňovala pak status celé její rodiny – pokud nemohla mít žena děti, byla rodina na posměch. Největší vinu ale samozřejmě nesla žena.⁵⁴

Ve spojitosti s vlivem počtu dětí na sociální status ženy si v následujících písničkách můžeme všimnout obav z neplodnosti:

„PŘÁLA BYCH SI, MAMI

*Přála bych si, mami,
vypít pohár bílého vína.*

***Kdybich byla k ničemu,
radši bych skočila do vody,
radši bych skočila do vody,
aby mě sežraly velké ryby.***

*Ptám se tě, můj muži,
kdes byl tu celou dlouhou noc?
Byl jsem tady nedaleko, ženo,
celou noc jsem hrál karty.*

*Myšlenky a zdi
rozbijou mi hlavu, mami,
moji dobrou hlavu.*⁵⁵

***„Co si já ubohá
bez dětí počít mám?
Do světa se vydám,
půjdu a nevím kam.***

⁵³ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 61.

⁵⁴ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 190.

⁵⁵ STOJKA, Peter, Eva DAVIDOVÁ a Milena HÜBSCHMANNOVÁ. *Dúral me avilem: avri kidine le vlašika d'íla: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemia, 2000, 142 s. Romipen. ISBN 80-902-3815-7. S. 33.

*Do světa se vydám,
kam půjdu... kdo toví...
**Duše moje pláče
a srdce hladoví.***⁵⁶

V následujícím rčení si můžeme všimnout zdůraznění postavení ženy jako matky, ale zároveň snížení její hodnoty jako manželky.

„Manželek najdeš sto, matka je jenom jedna.“⁵⁷

Žádná romská žena by se nikdy nesnažila použít jakékoliv formy potratu, i kdyby to znamenalo, že bude dítě bez otce. Romové považují potrat za něco zcela nemyslitelného.⁵⁸ Největší hodnotou v romské kultuře je početná rodina, čím početnější rodina byla, tím vyšší postavení ve společnosti měla.⁵⁹

Sociální status ženy ale nebyl nikdy srovnatelný se sociálním statutem muže, ani když měla vysoký počet dětí. I když žena porodila mnoho zdravých dětí, nikdy neměla takový sociální status, aby mohla při rodinných setkáních a oslavách sedět a jednat dohromady s muži.⁶⁰ Když žena navštívila společnost společně se svým mužem, musela se chovat skromně a potichu:

*„Když si do hospody zajdu,
**moje milá se mnou pije.
Pije, sedí, neřekne nic,
kdybych vypil tři sta sklenic.***⁶¹

Když spolu romští manželé šli po městě, musela žena jít několik kroků za mužem, většinou nesla nákup nebo děti. Muži svou chůzí několik kroků před ženou tím dávali najevo své vyšší postavení.⁶²

⁵⁶ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Cikánské písně*. Praha: Mladá fronta, 1960, 85 s. S. 59.

⁵⁷ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 54.

⁵⁸ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 108.

⁵⁹ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 55.

⁶⁰ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 103.

⁶¹ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Cikánské písně*. Praha: Mladá fronta, 1960, 85 s. S. 45.

⁶² DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v*

Přestože profesi vykonávali pouze muži, protože se dědila z otce na syna, žena musela zabezpečit přežití rodiny, a tak měla ekonomicky důležitější roli. Její povinností bylo zajistit jídlo a oblečení, a to jakýmkoli způsobem – „za vykonání nějaké práce pro gádže – sedláky (vymazávání pecí, práce na poli), sběrem lesních plodů (borůvky, maliny, šípky) nebo i žebráním.⁶³“ Kromě práce v domácnosti vykonávaly ženy často práce, které by podle našich genderových představ měl obstarávat muž, jako třeba obstarávání a přípravu dřeva na topení a vaření.⁶⁴ Pokud muž vydělal nějaké peníze, odevzdal je manželce, která rozhodla, jak je využít. V případě, že muž žádné peníze nevydělal, přešla tato povinnost na ženu.⁶⁵

Protože měly ženy na starost víceméně pouze péči o domácnost, a trávily tak většinu svého času v domácím prostředí, často nedisponovaly formálním vzděláním. Vyplývalo to z toho, že většina žen nebyla zaměstnána a zároveň z dřívější téměř úplné negramotnosti žen a dívek.⁶⁶

Velmi rozdílný přístup byl v romské kultuře k nevěře ze strany ženy a ze strany muže. Zatímco nevěra muže byla tolerována a zvyšovala jeho prestiž, nevěra ženy byla důvodem pro její opuštění, nebo veřejné potrestání, například zbitím nebo ostříháním vlasů.⁶⁷ Ukončit manželství mohl pouze muž kvůli neplodnosti nebo nevěře ženy.⁶⁸ Jediným způsobem, jakým žena mohla dát manželovi najevo svůj nesouhlas s jeho nevěrou, bylo bití. Tím měla právo muže potrestat a on měl povinnost ho snášet. Po zbití muže byla celá záležitost považována za vyřešenou.⁶⁹

V následující písni si můžeme všimnout toho, že zatímco nevěra ze strany muže je víceméně tolerována, ženina nevěra tolerována nebyla, takže musela být skrývána.

Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 106.

⁶³ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 18.

⁶⁴ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 53.

⁶⁵ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 138.

⁶⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 107.*

⁶⁷ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 21.

⁶⁸ Tamtéž, s. 20.

⁶⁹ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 38.

„TAM DOLE FOUKÁ VÍTR

Tam dole fouká vítr,

můj milý už mě opustí.

Zanechává, nechává mě tu s žalem,

ani neřekne, co chce.

Hochu, hochu můj milý,

stal se z tebe velký darebák,

kolik jich vidíš, tolik jich chceš

a mě ubohou ohlupuješ.

Nepoblázni moji hlavu,

protože já tě mám moc ráda.

Když jsi mou hlavu pobláznil,

mě ubohou jsi pak nechal. „⁷⁰

„***Můj milý nevěrný,***

jaký ty jsi šibal,

nejraděj bys každou

na setkání líbal.

Má milá žárlivá,

nehořekuj nad tím,

jinou pomiluju

a k tobě se vrátím. „⁷¹

„NELÍBEJ MĚ NA CESTĚ

Nelíbej mě na cestě,

at' mě můj muž nevidí, jaj, umírám,

jaj, umírám, pukám,

proč, nevím,

proč tě musím milovat.

Šotolica, motolica,

⁷⁰ DAVIDOVÁ, Eva, HOLUB, Karel, ed. *Čhajori romaňi: výbor z romské poezie*. Praha: Ars Bohemia, 1999, 133 s. ISBN 80-902-3813-0. S. 35.

⁷¹ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Cikánské písně*. Praha: Mladá fronta, 1960, 85 s. S. 35.

*mám ženu prostopášnou, jaj, umírám,
jaj, umírám, pukám,
nevím proč,
nevím proč.*⁷²

Jedním z běžných trestů bylo zbití ženy. Pokud to nebylo v příliš vysoké míře, bylo to v romské komunitě považováno za běžné.

„ZBIL JSEM SVOU ŽENU

***Zbil jsem svou ženu**
a ona ode mě odešla,
vzkázal jsem pro ni, nepřišla,
musela nejspíš něco provést.*

Však ty přijdeš a budeš prosit,

***abych ti odpustil,**
ale to už bude pozdě,
dávno tě nebudu mít rád.*

*Pokosili obilí,
svázali do snopů,
kéž bych měl tolik štěstí,
kolik je obilí na polích.*⁷³

Dalším způsobem, jak mohl muž ženu potrestat, bylo opuštění. Muž měl právo nevěrnou ženu i s dětmi opustit. Na rozdíl od muže nesměla žena svého manžela opustit.

„UMÍRÁM PO TOBĚ, UMÍRÁM

*Umírám po tobě, umírám,
proč a za co umírám,
umřít musím
od velkého žalu.*

Umřít musím

⁷² DAVIDOVÁ, Eva, HOLUB, Karel, ed. *Čhajori romaňi: výbor z romské poezie*. Praha: Ars Bohemia, 1999, 133 s. ISBN 80-902-3813-0. S. 61.

⁷³ STOJKA, Peter, Eva DAVIDOVÁ a Milena HÜBSCHMANNOVÁ. *Dúral me avilem: avri kidine le vlašika d'ila: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemia, 2000, 142 s. Romipen. ISBN 80-902-3815-7. S. 98.

*od velkého žalu,
mámo, moje mámo,
podívej se na mě.*

*Mámo, moje mámo,
podívej se na mě,
jak jsem zůstala sama,
zůstala jsem sama.*

*Zůstala jsem sama
jak lísteček v lese,
zůstala jsem sama,
jak podťatý strom.*

*Bolí mě, mámo, bolí,
má černá hlava,
jak by nebolela,
čtyři děti jsem nechala.*

*Čtyři děti jsi opustil,
jinou sis vzal,
Bože, co si počnu,
zůstala jsem sama.⁷⁴*

V některých romských komunitách mohlo dojít i k extrémnímu trestu za nevěru, tedy k zabití.

*„Jen po té se chlapec dívá,
která není nepoctivá.
Ta co nemá poctivosti,
do vody s ní bez milosti!⁷⁵*

V romské rodině mívala výsadní postavení nejstarší dcera, neboli „bari phen“, která má před svými sourozenci silnou autoritu po celý život. Od své matky velmi brzy převzala část jejích povinností, jako například péče o domácnost nebo mladší sourozence

⁷⁴ DAVIDOVÁ, Eva, HOLUB, Karel, ed. *Čhajori romaňi: výbor z romské poezie*. Praha: Ars Bohemia, 1999, 133 s. ISBN 80-902-3813-0. S. 15–17.

⁷⁵ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Cikánské písně*. Praha: Mladá fronta, 1960, 85 s. S. 56.

od jejich dvou až tří let, kdy je matka přestala kojít. Svým mladším sestrám předávala dovednosti související s hospodařením, které získala od matky. Na chlapce spíše dohlížela než nějak výchovně působila. Nejstarší sestra mívala zvláštní sourozenecký vztah s nejstarším bratrem, kterého musela respektovat, i když byl mladší než ona, on jí na oplátku často kupoval dárky.⁷⁶

V souvislosti se smrtí příbuzného měly ženy jiné povinnosti než muži. Vdova a dcery zemřelého si oštrihaly vlasy a všechny ženské příbuzné dodržují smutek, který by měl trvat jeden rok. V období smutku chodí v černém oblečení a stejně jako muži nechodí na zábavy, svatby a podobné události.⁷⁷

Pokud měla žena-matka mnoho dětí, tím pádem i poměrně vysoké postavení v rodině, její manžel zemřel mladý a ona jako vdova přežila svého zesnulého manžela o mnoho let, mohlo se ve výjimečných případech stát, že se stala hlavou rodiny. Častěji byl ale otec nahrazen nejstarším synem, přičemž se matce musela prokazovat úcta.⁷⁸

Jestliže zemřel muž, žena se málokdy provdala. V případě, že by si našla nového partnera, potřebovala souhlas rodiny a nejstaršího syna. Pokud zemřela žena, muž se většinou znovu oženil. Novou nevěstou byla často svobodná nebo ovdovělá sestra mrtvé manželky, protože se předpokládalo, že bude mít dobrý vztah k sestřiným dětem. Tímto způsobem se tak udržel smluvní vztah mezi dvěma rody.⁷⁹

V romské rodině měli Romové svá nepsaná pravidla, mezi která patřila také vzájemná solidarita. Každý Rom měl povinnost pomoci jinému Romovi ze své rodiny, když byl požádán. Měl povinnost mu dát nejen jídlo a vodu, ale vlastně vše, oč požádal. Rom, který někomu pomohl či ho něčím obdaroval, za to nečekal žádnou platbu ani protislužbu.⁸⁰

Toto nepsané pravidlo ale platilo pouze pro muže. Žena, která byla „nepůvodní“, neplnohodnotná členka manželovy rodiny, měla možnost pomoc ostatním odmítnout,

⁷⁶ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 140–141.

⁷⁷ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 57.

⁷⁸ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 53.

⁷⁹ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 139.

⁸⁰ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 41–42.

protože ti příbuzní vlastně nebyli „její“. Tato možnost byla pro ženu výhodou, protože její hlavní povinností bylo uživit zejména své děti.⁸¹

3.2.1 Tradiční výchova dívek (péče o domácnost)

Romské dívky byly už od malička vychovávány tak, aby se dokázaly postarat o rodinu a plnit své povinnosti – zabezpečení chodu domácnosti, poslouchání manžela a výchova dětí.⁸²

Dívky pracovaly společně se svými matkami. V tomto věku se učily, jak být dobrou ženou i budoucí snachou, učila se připravovat jídla, pečovat o mladší sourozence, nebo třeba chodila s matkou na trh, aby se naučila prodávat výrobky.⁸³

Kromě pomáhání matce měla děvčata do první menstruace relativní volnost. *„Při první menstruaci se z děvčátka stala dívka, z čhajori se stala čhaj. Od toho okamžiku ji vždy někdo z rodiny hlídal, aby nebyla rodině pro ostudu.“*⁸⁴

Do svatby směla dívka chodit do společnosti pouze v doprovodu svého otce, bratra nebo budoucího manžela. Po svatbě odešla dívka do rodiny manžela, kde pokračovala její výchova.⁸⁵ I když výchova dívek nespádala do kompetencí otce, v případě, že si matka nevěděla rady, musel otec dceru potrestat, což pro ni znamenalo velké ponížení.⁸⁶

Romským dívkám se domlouvaly zasnuby už v útlém věku a dívky se vdávaly poměrně mladé, což potvrzuje i romské přísloví *„Posad' svou dceru na židli a pokud se její nohy dotýkají země, je už zralá na vdávání.“*⁸⁷ Výběr jejich partnerů měl na starost otec rodiny nebo nejstarší bratr – ti rozhodovali i o tom, jaká nevěsta se do jejich rodiny vdá.⁸⁸

⁸¹ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 41–42.

⁸² UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 18.

⁸³ Tamtéž, s. 19.

⁸⁴ POLÁKOVÁ, Jana. *Romská rodina - základní normy chování, principy výchovy a specifika komunikace* [online]. 28 s. [cit. 2019-9-9]. Dostupné z: http://skip.knihovnahk.cz/sites/default/files/aktuality/prilohy/materialy_romska_rodina_0.pdf. S. 15.

⁸⁵ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 19.

⁸⁶ ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 138.

⁸⁷ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 20.

⁸⁸ ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 140.

Nejstarší bratr měl také zodpovědnost za počestnost své sestry.⁸⁹ U olašských Romů se vyžaduje panenskost nevěsty, s čímž souvisí i cena za nevěstu.⁹⁰

3.3 Tradice a zvyky v romské rodině po svatbě

V romské kultuře končí dětství a dospívání založením vlastní rodiny. Dívkám byli jejich manželé vybíráni rodiči, častěji otci. Ženich byl vybírán podle majetku, řemesla – nejžádanější byl hudebník, a podle pověsti jeho rodiny. U dívek záleželo na barvě pleti – čím měla dívka pleť světlejší, tím byla žádanější.⁹¹ Samozřejmě záleželo také na pověsti a majetku její rodiny, protože domluvené svatby se mohly odehrávat pouze mezi rodinami na stejné materiální úrovni.⁹²

S výběrem partnera souvisí milostná romská magie, pomocí které se Romky, méně často i Romové snažili získat lásku druhého. Mezi nejúčinnější mělo patřit například to, že dá žena sůl do jídla toho muže, kterého chce získat. Sůl ale předtím musela být pod rodící ženou, jejíž porodní bolesti poté přejdou na vybraného muže, který pocítí ve svém srdci bolest za ženou, jež mu jídlo osolila. Další podle Romů účinnou magií patřilo to, že žena dá vyvolenému muži sníst pokrm z těsta, které zadělala z vody, ve které se předtím umyla.

Velký účinek mělo mít mateřské mléko a menstruační krev, které žena přidala do jídla vytouženého muže. Tuto praktiku musela žena jednou za čas opakovat, aby účinek nepřestal účinkovat. Podle romských pověr bylo v případě nutnosti muže těchto kouzel zbavit, neboli „odrobic“.⁹³

Milostné magie si můžeme povšimnout v následujících písničkách, ve kterých se objevuje symbolika červené a bílé barvy. Červená barva značí přitažlivost, zatímco bílá barva odpuzení.

⁸⁹ BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004, 179 s. Kontroverzně. ISBN 80-722-0180-8. S. 32.

⁹⁰ BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004, 179 s. Kontroverzně. ISBN 80-722-0180-8. S. 35–36.

⁹¹ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 190.

⁹² ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 132.

⁹³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 130–131.

„NA VODĚ, NA VODĚ JE LAMPA

Na vodě, na vodě je lampa,
můj milý je děvkař,
koupím mu, **koupím červenou košili,**
aby ke mně chodil každou noc.

Měla jsem milého,
krásného jako svíčku,
tak krásného jako svíčku,
obličej měl jako koláč.

Na vodě, na vodě je lampa,
můj milý je děvkař,
koupím mu, **koupím bílou košili,**
aby ke mně nechodil každou noc.⁹⁴

„SEDELO DĚVČE NA VELKÉM KAMENI

Sedělo děvče na velkém kameni,
div neumírá po muži.

Koupím mu červenou košili,
aby za mnou chodil každou noc.

Sedělo děvče na velkém kameni,
div neumírá po muži.⁹⁵

Svatba probíhala většinou v domě nevěsty, kde měl důležitou roli dědeček, neboli „phuro dad“. Ten měl za úkol požádat rodiče nevěsty a ženicha za odpuštění.⁹⁶

Po svatbě odešla většinou dívka do rodiny svého nového manžela, kde se jí dostává výchovy od tchyně. Ve své nové rodině má dívka velmi nízké postavení, snacha musela svou tchyni naprosto poslouchat.⁹⁷

Existovaly ale i případy, kdy se muž stal členem rodiny své manželky. Bylo

⁹⁴ DAVIDOVÁ, Eva, HOLUB, Karel, ed. *Čhajori romaňi: výbor z romské poezie*. Praha: Ars Bohemia, 1999, 133 s. ISBN 80-902-3813-0. S. 51.

⁹⁵ Tamtéž, s. 53.

⁹⁶ ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 133.

⁹⁷ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 190.

to například když byl muž jedináček a neměl silnou rodinu, která by za ním stála, byl „cizinec“, tedy nebyl romského původu, neměl svou rodinu, byl například sirotek, nebo pokud byla manželčina rodina tak sociálně a ekonomicky slabá, že byla pro manželovu rodinu žena nepřijatelná. To mohlo nastat v případě, že se do sebe muž a žena zamilovali a vzali se bez ohledu na povolení otce manžela.⁹⁸

Po nastěhování k nové rodině byla snacha, neboli „bori“ nejprve využívána svou tchyní jako pomocná síla v kuchyni a při domácích pracích, které už musela zvládat ze své rodiny a nesměla jí udělat ostudu. Snacha měla v nové rodině nejnižší postavení, což bylo ovlivněno třemi faktory – byla to žena, byla mladá a byla cizí.⁹⁹

Dívka musela být hlavně čistotná a od své tchyně se musela naučit vařit tak, jak to měl její nový manžel rád a na co byl zvyklý.¹⁰⁰ Dívka ale nemusela umět vařit z domova, protože se od tchyně učila vše od začátku podle zvyklostí nové rodiny.¹⁰¹ Snacha musela často vykonávat podřadné práce a své povinnosti na ni svalovaly i sestry manžela.¹⁰² Dívka byla do nové rodiny přijata až tehdy, když se osvědčila v domácích pracích a porodila dvě až tři děti. Do té doby nebyla plnohodnotným členem rodiny, byla pouze pomocnou silou.¹⁰³

Tchyně se ke své snaše většinou nechovala moc dobře, bila ji, nadávala jí a ve všem kontrolovala, ale navenek se svou snachou chlubila a přede všemi ji vychvalovala. Pokud byla tchyně na snachu příliš tvrdá, mohlo se stát, že snacha utekla do své původní rodiny. V tom případě manžel slíbil své manželce nápravu a tchyně od svého okolí kritizována. O tomto negativním vztahu se zmiňuje jedna romská píseň:

„PROČ PŮJDU K TÉ BĚHNĚ

Proč půjdu k té běhně, prší,

na co půjdu k té běhně, prší,

prší, větve se lámou,

⁹⁸ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 51.

⁹⁹ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 141.

¹⁰⁰ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 19.

¹⁰¹ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 137.

¹⁰² Tamtéž, s. 141.

¹⁰³ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 19.

jdi už tam, dole mě proklíná.

*Jeho matka mě tam dole proklíná,
oj, Bože, co si já ubohá počnu,
oj, Bože, víc už nebudu žít.*

*Joj, mamičko, mě bolí hlava,
joj, mamičko, mě bolí hlava,
vezmi si Marčo, svůj starý šátek,
otři mi mou hlavu od krve. “¹⁰⁴*

Postavení snachy v nové rodině se zlepšilo, pokud si její sourozenec vzal někoho z rodiny, do které se přivdala. Tomu se říkalo „čeranki“ a v romské kultuře to nebylo nic neobvyklého, naopak se tím upevňovaly vzájemné vztahy mezi rodinami.

Se svým tchánem se snacha víceméně nestýkala, aby nemohlo dojít k podezření, že spolu intimně žijí.¹⁰⁵

Když si byla romská žena jistá, že je těhotná, musela to nejprve oznámit ženám v rodině a až potom svému manželovi. Až do porodu musela žena pracovat, protože kdyby se šetřila, hrozil by jí podle pověsti těžký porod.¹⁰⁶ Toho si můžeme všimnout v následující písni, ve které muž čeká na svou těhotnou manželku, až se vrátí domů a přinese nějaké peníze:

*„MÁMO, MÁMO, HLADOVÝ JSEM
Mámo, mámo, hladový jsem,
dej mi peníze, hladový jsem,
a já ti je vrátím zpátky,
až těhotná žena domů přijde. “¹⁰⁷*

Těhotná žena se ale také musela řídit přísnými pravidly, aby ochránila nenarozené dítě. Například se nesměla dívat na tělesně postižené lidi nebo na zesnulého, aby se totéž

¹⁰⁴ DAVIDOVÁ, Eva, HOLUB, Karel, ed. *Čhajori romaňi: výbor z romské poezie*. Praha: Ars Bohemia, 1999, 133 s. ISBN 80-902-3813-0. S. 39.

¹⁰⁵ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 141.

¹⁰⁶ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 21.

¹⁰⁷ DAVIDOVÁ, Eva, HOLUB, Karel, ed. *Čhajori romaňi: výbor z romské poezie*. Praha: Ars Bohemia, 1999, 133 s. ISBN 80-902-3813-0. S. 91.

nepřihodilo jejímu plodu, nesměla chodit na pohřeb, aby dítě nebylo smutné, a musela zpívat, aby dítě bylo veselé.¹⁰⁸ Pro těhotnou ženu bylo také nebezpečné se stýkat se zvířaty porostlými srstí, hlavně se psy, kočkami, kozami a krávami, protože se Romové obávali, že by pokožka dítěte porostla srstí zvířete, jehož se matka dotkla.¹⁰⁹ Romské ženy během těhotenství nenosily na krku korále, protože věřily, že by se dítěti mohla okolo krku omotat pupeční šňůra, a dítě by se tak udusilo. Těhotná Romka si nesměla sáhnout na břicho ve chvíli, kdy viděla oheň, protože by po narození mohlo dítě mít červené fleky na obličeji.¹¹⁰

Zároveň měla ale těhotná žena pár privilegií. Například dostala k jídlu i k pití cokoliv, na co měla chuť, a to včetně alkoholu, dokonce i od žen, které nebyly v přátelských vztazích s její rodinou. Romové věřili, že pokud by nedostala cokoliv, na co by měla chuť, mohla by potratit.¹¹¹ Když neměla žena možnost jídlo dostat, mělo podle pověry pomoci, aby si naslinila prst a sáhla si za pás pod sukni. Nejlepším řešením ale přece jenom bylo si jídlo prostě vzít. Romské ženy této pověře věřily, a tak často omlouvaly i drobné krádeže.¹¹² K potratu by také vedlo, pokud by těhotná žena odmítla nabízené jídlo od hostitelů, jejichž povinností je těhotnou ženu pohostit.¹¹³

Protože si Romové jako první dítě přáli většinou chlapce, snažili se pohlaví nenarozeného dítěte předpovídat z tvaru břicha, chuti k jídlu a kvality pleti. „*Pokud má žena břicho kulaté, chuť převážně na sladké a pleť skvrnitou, nečistou, narodí se jí děvče. Když je břicho naopak špičaté, žena má chuť na ostrá jídla a pleť má krásnou, narodí se jí chlapec.*“¹¹⁴ Pohlaví dítěte se Romové dokonce pokoušeli ovlivnit, například pokud těhotnou ženu začal bolet zub a její muž chtěl syna, musel si on sám jeden zub nechat vytrhnout.¹¹⁵

¹⁰⁸ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 21.

¹⁰⁹ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 128.

¹¹⁰ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-55. S. 130.

¹¹¹ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 56.

¹¹² DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 130.

¹¹³ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 128.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 129.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 129.

Při porodu na sobě žena nesměla mít nic kovového, protože různé šperky a spony by mohly způsobit komplikace. Žen, které působily jako porodní báby, si Romové velmi vážily, ale předměty, kterých se dotkly, se zakopaly do země na místa, kudy nikdo nechodil.¹¹⁶

Po porodu sice postavení ženy ve společnosti stouplo, ale po dobu šestinedělí byla považována za nečistou, a tak se před ní členové rodiny chránili – nesměla se starat o domácnost, vařit, prát nebo třeba připravovat občerstvení pro hosty.

Pokud se ženě narodilo dítě, zejména dívka, se světlejší pletí a málo výraznými antropologickými rysy, bylo považováno za krásné a byla mu předpovídána dobrá budoucnost. Takovým dívkám se občas přezdívalo „husička“, což pro ně byla lichotivá přezdívka, protože vyjadřovala bělost pleti. Novorozencům s výrazně tmavou pletí nebyla v romské společnosti předpovídána šťastná budoucnost.¹¹⁷ Tmavým dětem se říkalo „kalemardo“, což znamená potrestaný černotou, a byly považovány za prokleté.¹¹⁸

V následujícím textu písni si můžeme všimnout ocenění ženy se světlou pletí. V tomto textu není přezdívána jako „husička“, ale jako „gádžovka“, což je označení pro bělošku.

„NELEJTE TOLIK VÍNA DO MOJÍ SKLENICE

*Nelejte tolik vína do mojí sklenice,
sami vidíte, že mám těžkou hlavu.*

*Vy ale pijte, chlapci, bavte se celou noc,
i já vzadu za váma si budu popíjet.*

*Co mám dělat, Bože můj,
tři ženy – a nevím, co s nima,
jedna ať chodí po městě
a ta druhá ať mě pěkně baví.*

*Ta třetí ať u mě stojí
a zaváže mi hlavu, až budu opilý.
Vy Romové, buďte zdraví a šťastni*

¹¹⁶ ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 129.

¹¹⁷ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 57.

¹¹⁸ ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 131.

na tom světě, na tom velkém světě, moji bratři...

*Už přijel vlak z Hradce,
v něm přijíždí **moje krásná gádžovka**,
zastav, vlaku, na minutu nebo dvě,
at' **má krásná gádžovka** může vystoupit.*¹¹⁹

Existují ale také písně o dětech s tmavou pletí, například tato:

*„Černá jsem, černá jsem,
„černá“ mi říkají,
matka mě ale
za bílou nevymění.“*¹²⁰

Romové věřili v ochranné amulety a v sílu červené barvy. Matky novorozencům vážaly na ruce ochranné červené stužky nebo navlečené korálky, které měly dítě chránit. V sílu tohoto amuletu, nazývaného „indral'ori“ věřila většina Romek natolik, že ho dítěti nechávaly do tří nebo čtyř let. Většina mladých Romů, zejména chlapců podobný amulet nosila i v pozdějším věku, mohl to být proužek kůže, řemínek od hodinek nebo nějaké korále.¹²¹

3.3.1 Romský koncept rituální (ne)čistoty

Rituální čistota a nečistota patří mezi způsob, jak od sebe oddělit jednotlivé skupiny. V tomto případě funguje fyzické tělo jako symbol skupinové identity. Romský koncept rituální čistoty odpovídal jejich snaze oddělit se od okolní společnosti, která se je neustále snažila integrovat, a uchovat si svou vlastní identitu.¹²²

Romové rozlišovali mezi „vnitřním“ a „vnějším“ tělem, což symbolizovalo hranici oddělující Romy od Neromů. Vnitřní tělo bylo spojeno s romskou identitou a zahrnovalo

¹¹⁹ STOJKA, Peter, Eva DAVIDOVÁ a Milena HÜBSCHMANNOVÁ. *Dúral me avilem: avri kidine le vlašika d'íla: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemia, 2000, 142 s. Romipen. ISBN 80-902-3815-7. S. 90–91.

¹²⁰ KOTLÁR, Miroslav, FEČO, Jozef, ed. *Sborník romských písní*. Liberec: Liberecké romské sdružení, 2007, 101 s. ISBN 978-80903953-1-2. S. 54.

¹²¹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 130.

¹²² BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9. S.76.

nejbližší romské okolí, jako například karavan nebo táborové prostranství. Toto vnitřní tělo muselo být udržováno rituálně čisté.¹²³

Vnější tělo sloužilo ke kontaktu s Neromy, a bylo tedy nečisté. Vnější tělo zahrnovalo vše kromě nejbližších prostorů, například okolí tábora, pro některé Romy mohlo být vnějším tělem cokoliv, co bylo za dveřmi jejich obydlí.¹²⁴

Romové považovali Neromy za rituálně nečisté, takže se snažili ochránit před nebezpečím znečištění. Neromové nesměli vstoupit do prostorů, které Romové považovali za své vnitřní tělo. Nerom měl tedy například volný přístup do romského tábořiště, ale nebyl mu povolen vstup dovnitř do karavanu. Kontakt mezi vnitřním a vnějším tělem byl pečlivě regulován, aby nedošlo ke znečištění vnitřního těla, takže pokud Romové dodrželi jistá pravidla, mohli na území Neromů vstoupit bez úhony.¹²⁵

Přestože se hranice mezi Romy a Neromy mohly zdát přísně regulované, bývaly velmi proměnlivé, mezi různými romskými skupinami se lišily a zároveň mohly být v rámci jedné skupiny upravovány. Do některých romských skupin se tedy mohl přiznít Nerom, když dodržoval určitá pravidla očišťování.¹²⁶

Představy Romů a Neromů ohledně čistoty byly často velmi rozdílné. Fiona Bowie ve své knize popisuje případy, kdy se střetl vnitřní a vnější romský svět. Neromové například popisovali pouze nepořádek, který viděli uvnitř romského tábora. Romy ale tento nepořádek vůbec netrápil, protože pro ně to bylo pouze jejich „vnější tělo“ sloužící ke kontaktu s Neromy, na čistotě těchto prostor jim vůbec nezáleželo. Naopak kdyby se Nerom podíval do „vnitřního těla“ – dovnitř karavanů, viděl by perfektní pořádek. Uvnitř Romové dodržovali přísná pravidla, aby nedošlo ke znečištění. V ideálním případě by například každý romský karavan měl mít alespoň dvě umyvadla – jedno na nádoby a druhé na osobní hygienu a praní prádla.¹²⁷

Koncept rituální čistoty zahrnoval víceméně vše, co se života Romů týkalo – narození dítěte, svatbu, stravování, hygienu i bydlení. Romové při každodenním jednání museli dodržovat pravidla, aby se neznečistili. Mezi těmito pravidly byla například nařízení pro udržení rituální čistoty jídla, některé druhy masa byly považovány za nečisté. Povinností každého člena komunity bylo sledovat chování ostatních, protože

¹²³ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9. S.76–77

¹²⁴ Tamtéž, s.77.

¹²⁵ Tamtéž, s.77.

¹²⁶ Tamtéž, s.79.

¹²⁷ Tamtéž, s. 77–79

aby byla celá skupina proti zlým silám chráněna, museli být všechny prohřešky napravovány.¹²⁸ Při posuzování viníka měl nejváženější slovo vůdce skupiny nebo vajda (vážený člen romské komunity). Tohoto souzení se mohli účastnit pouze muži.¹²⁹

Za nečistou byla považována i žena, spodní část jejího těla i oblečení a všechno, co s nimi přišlo do kontaktu.¹³⁰ Například při vaření jídla musely romské ženy dodržovat velmi přísná pravidla, aby neohrozily ostatní členy komunity. „*Když se žena např. dotkla cípem sukně hrnce postaveného na zemi, nebo jej překročila, jídlo v něm už nikdo nejedl, protože bylo považováno za poskvrněné. Ženskou sukni bylo totiž možné přenést nečisté síly z její majitelky.*“¹³¹ Velkým problémem bylo i nalezení vlasu v jídle, po čemž se jídlo nedojídalo. Někdy odmítli svou porci jídla i ostatní, i když žádný vlas nenalezli, protože se všechno jídlo vařilo pohromadě. Když nebylo možné na přípravu pokrmu mimo vlastní komunitu dohlížet, jedli tento pokrm Romové jen výjimečně. V období menstruace nesměla žena na jídlo ani nádobí vůbec sáhnout, takže jí vypomáhaly ostatní členky rodiny, které jí navařily a umyly nádobí.¹³²

Hlavní příčinou ženské nečistoty byla menstruace – pravidelný kontakt s krví. I porod byl považován za něco nečistého, za přivádění dětí z jiného světa. Po menopauze se ženino postavení výrazně změnilo, některé ženy byly považovány za moudré (tzv. vědmy, „bosorky“). I když byly chovány ve všeobecné úctě, jejich postavení nebylo nikdy srovnatelné s muži.¹³³

Po porodu se nacházela žena ve stejné pozici jako při menstruaci. Nesměla vařit ani prát. Její prádlo nesmělo být práno ve stejných nádobách s mužským, protože by ho při kontaktu „nakazilo“.¹³⁴

¹²⁸ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KRÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017*. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 21.

¹²⁹ Tamtéž, s. 22.

¹³⁰ Tamtéž, s. 21.

¹³¹ POLÁKOVÁ, Jana. *Romská rodina - základní normy chování, principy výchovy a specifika komunikace* [online]. 28 s. [cit. 2019-9-9]. Dostupné z: http://skip.knihovnahk.cz/sites/default/files/aktuality/prilohy/materialy_romska_rodina_0.pdf. S. 9.

¹³² Tamtéž, s. 9–10.

¹³³ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KRÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017*. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 41.

¹³⁴ POLÁKOVÁ, Jana. *Romská rodina - základní normy chování, principy výchovy a specifika komunikace* [online]. 28 s. [cit. 2019-9-9]. Dostupné z: http://skip.knihovnahk.cz/sites/default/files/aktuality/prilohy/materialy_romska_rodina_0.pdf. S. 10.

Aby byla žena hodna svého muže a mohla vychovávat své děti, musela tzv. „žuzi avrestar“ neboli nedotčena jinými.¹³⁵

Za nečistého mohl být prohlášen i muž, který se provinil porušením pravidel skupiny, například když zradil druhého Roma ze své komunity nebo bezdůvodně opustil ženu s dětmi. Nečistým se mohl stát muž, který pracoval s nečistými věcmi, například lékař či člověk zabíjející a zpracovávající zvířata. V některých skupinách byl považován za nečistého i ten, kdo jedl psi a koňské maso.

Takto odsouzený člověk se stal „prasto“ – prokletým, zostuzeným nebo po rozhodnutí romského soudu dočasně vyloučeným ze skupiny. Pokud se prasto provinil menšími prohřešky, zůstával ve své komunitě, ale stál na jejím okraji. Od takto „prokletého“ si nikdo nevzal vodu ani jídlo. Když byl prasto po rozhodnutí romského soudu vyloučen z komunity, nesměl s ním nikdo z jeho komunity mluvit, nikdo mu nesměl nijak pomoci, ani mu dát jídlo a vodu.¹³⁶ Trest vyloučení z romské komunity byl jeden z nejtěžších. Pro Romy byla nejdůležitější jejich rodina, která jim zajišťovala přežití. Když byl Rom z komunity vyloučen a zůstal opuštěn, neměl v okolním světě moc šancí na slušný život. Pokud bylo vyloučení dlouhodobé, nebo dokonce trvalé, bylo jedinou jeho šancí najít si jinou romskou skupinu, která by ho mezi sebe přijala. Sice v této nové komunitě neměl plnohodnotné postavení, ale žilo se mu lépe.¹³⁷

U některých skupin Romů je možné menší prohřešky vykoupit penězi, jakousi pokutou, která byla často velmi vysoká.¹³⁸

Zatím byla zmíněna nečistota pouze v kontextu Neromů a nějakého prohřešku, jehož trestem je označení za nečistého. V romské komunitě je ale možné se setkat také s pojmem „degešis“, což je označení rituálně nečisté osoby, která pochází z nečisté rodiny. Zde můžeme vidět souvislost s indickými kastami, které ovlivňují celý život nejen

¹³⁵ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KŘÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017*. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 21.

¹³⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2., přeprac. vyd.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 102–103.

¹³⁷ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 53

¹³⁸ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2., přeprac. vyd.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 102–103.

jednotlivce, ale i jeho rodiny, a jejichž hranice jsou také nepřekročitelné.¹³⁹

Výraz „degešis“ původně označovalo mrchožrouta či člověka, který se vyznačoval jedením psů, koček, koní a krys, což bylo v některých romských komunitách tabuizováno. Pojmem „degešiko familia“ byla poté označována celá rituálně nečistá rodina tohoto člověka. Člověk, který se do degešika familia narodil, se automaticky stal také nečistým, i když v životě nepozřel žádnou tabuizovanou potravu, a nikdy se z tohoto postavení nemohl dostat.¹⁴⁰ Opakem degešis je „žužo Rom“, což v romštině znamená „čistý“. Žuže Roma obvykle žili na vyšší sociální úrovni, bývali považováni za „lepší“ Romy. Pro žuže Roma by tak ztráta čistoty neznamena la jen jakési zavržení ostatními Romy z komunity, ale celkový společenský pád.¹⁴¹

Kontakty mezi rituálně čistými a rituálně nečistými Romy byly omezovány na minimum, protože hrozilo, že by kontakt čisté Romy znečistil. Byl zakázán jakýkoliv kontakt ústy, mezi který patřily nejen polibky, ale také společné stolování. Nikdo se nikdy nenapil z degešovy studny, ani nesnědl jeho jídlo. Je zajímavé, že v některých romských komunitách byl sexuální styk s degešis zakázán, zatímco v jiných byl povolen za té podmínky, že docházelo pouze k samotnému sexuálnímu styku bez jakéhokoliv kontaktu ústy.¹⁴²

¹³⁹ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 341–343

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 341–343

¹⁴¹ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 51–52.

¹⁴² JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 341.

4 Genderová hierarchie romské komunity

V terminologii týkající se Romů se často objevuje pojem „vitsa“, který v překladu znamená kmen nebo původ. Vitsa byla obvykle pojmenovaná podle nějakého předka, téměř vždy po muži. Členství ve vitsa se se určovalo patrilineárně. Muži se se svou vitsa ztotožňovali, ale u žen bylo toto ztotožnění slabé, protože byly v otcově vitsa pouze dočasně. Dívky svoji vitsa ztrácejí po svatbě, kdy přecházejí do rodiny svého nového manžela a snaží se do ní začlenit. Toto začlenění u dívek není nikdy stoprocentní.¹⁴³

Svou vitsa může změnit také chlapec, a to v případě, že se jeho ovdovělá matka znovu provdá do jiné vitsa. V takové situaci měl chlapec nižší postavení než ve své původní vitsa, protože již není jejím členem, ale ani plnohodnotným členem nové, takže nemůže využívat vazby na žádnou vitsa.¹⁴⁴

Při uvádění své totožnosti Romové sice sdělují vitsa svých otců i vitsa svých matek, ale na vitsa otců kladou mnohem větší důraz. Romské ženy při uvádění své totožnosti mluví jak o vitsa svého otce, tedy o dívčí vitsa, tak o své nové vitsa, do které se přivdaly. I když jsou patrilineární vztahy důležitější, mohou se Romové pro manipulaci při komunikaci s okolím odvolávat na vazby s vitsa své manželky nebo matky, pokud jsou tyto vitsa vlivnější.¹⁴⁵

Vitsa obvykle nejedná jako sociální jednotka, nemá žádného vůdce. Jde spíše o označení původu. I přes to ale má každá vitsa svou reputaci, a tedy ovlivňuje postavení svých členů v romské komunitě.¹⁴⁶

Druhým pojmem, který se často objevuje, je „familia“ (někdy také „tsera“ nebo „fajta“¹⁴⁷), neboli rozšířená rodina. Stejně jako vitsa má familia svou reputaci, ale je to mnohem užší pojem. Familia se skládá z patrilokální rozšířené rodiny, dříve byla ohraničena tím, že spolu při kočování cestovala. Familia má také na rozdíl od vitsa svého vůdce.¹⁴⁸ Familia se obvykle skládala z pěti až šesti generací, ale samozřejmě silné familia

¹⁴³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 24–25.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 25.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 25.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 26.

¹⁴⁷ JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 51.

¹⁴⁸ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s.

zahrnovaly mnohem více členů.¹⁴⁹

Protože se familia neskládá pouze z nukleární rodiny, dochází uvnitř ní k velké výměně členů. Provdané dcery opouštějí své rodiny a přidávají se do nových rodin svých manželů.¹⁵⁰

Rodina, ve které jsou mladí novomanželé se dále rozšiřuje o narozené děti. Ve familia může docházet také ke štěpení, kdy se nová rodina s dětmi postupně osamostatňuje a zakládá svou domácnost.¹⁵¹ Na mladou rodinu býval dokonce někdy po narození prvního dítěte vyvíjen tlak, aby si postavili vlastní bydlení.¹⁵² Rodiče nebo jeden ovdovělý rodič nakonec zůstávají u nejmladšího ženatého syna s jeho rodinou. Štěpení končí většinou smrtí obou společných rodičů.¹⁵³

4.1 Muži v romské společnosti

Status muže ve společnosti stoupal s tím, jak dobře se jako hlava rodiny dokázal postarat o svou rodinu, ať už peníze sehnal jakkoli (mzda za práci, podvod, státní podpora).

V čele romské komunity býval všeobecně vážený a respektovaný muž („čhibalo“ – „vajda“), který hlídal dodržování etických norem a pořádku.¹⁵⁴

Obvykle to byl nejstarší muž velkorodiny. Tato funkce byla buď dědičná, nebo byl vajda volen. Při volbě vajdy rozhodovaly mužovy schopnosti, vlastnosti a zásluhy. Nejváženější bývali starší muži, jejichž schopnosti se projevovali v jejich autoritě, kterou ve skupině měli, ale také ve hmotném majetku – šperky a další předměty z drahých kovů byly víceméně odznaky jeho moci.¹⁵⁵ Volení vajdy radou tvořenou muži byla častější

¹⁴⁹ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 112.

¹⁵⁰ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 29.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 29.

¹⁵² JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X. S. 37.

¹⁵³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 29.

¹⁵⁴ UNUKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 22.

¹⁵⁵ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KŘÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017*. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S.

než dědění této funkce.

Vajdovy pravomoci a povinnosti byly velmi rozsáhlé. U kočovných Romů měl možnost sám rozhodnout o tom, kam bude celá skupina putovat, co tam budou dělat a jak dlouho se tam zdrží. Zároveň měl dohled nad dodržováním nepsaných pravidel skupiny. Když se do romské skupiny narodilo dítě, bylo hned po otci ukázáno vajdovi, který ho pokřtil. Působil také jako obřadník, který uzavíral manželství, přijímal do své skupiny nové muže s jejich rodinami a při pochovávání zemřelých členů skupiny prováděl nad hrobem obřad jménem celé rodiny.¹⁵⁶

Vůdci romských skupin bývali v kontaktu s neromským prostředím označování šlechtickými tituly, jako třeba král, baron, kníže nebo císař. Bylo to proto, aby neromům přiblížili své postavení ve své komunitě. Ve své komunitě používali výrazy z romštiny.¹⁵⁷

Vůdce mají některé romské komunity dodnes. Svého „krále“ si například dodnes volí olašští Romové, kteří jako jediní u nás zachovali institut romského soudu, tzv. „krísi“. Nejvyšším představitelem soudu je „anlugo Rom“ („hlavní muž“ nebo „hlavní Rom“).¹⁵⁸

4.1.1 Tradiční mužské způsoby obživy

Mnoho lidí má dnes názor, že se Romové živilí pouze příživnickými způsoby obživy, že žebrali, kradli a podváděli. Je pravda, že některé skupiny, například určité rodiny olašských Romů, tyto způsoby obživy opravdu užívaly, ale většinou jen jako přídatné formy obživy a navíc to bývala práce spíše žen a dětí.¹⁵⁹ Pro mužskou práci byl v romštině používán výraz „buki“. Tento termín náležel pouze mužům, nikdy jím nebyly označovány ženské práce.¹⁶⁰

12.

¹⁵⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 100.

¹⁵⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KRÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017*. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 12.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 12.

¹⁵⁹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 55.

¹⁶⁰ COHN, Werner. *Cikáni*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 61 s. Studie (Sociologické

Romové vykonávali řemesla, která si s sebou přinesli z Indie. Indie rozdělena do kast a každá kasta měla „své“ způsoby obživy. „Romové patřili do kast, které vykonávaly profese typu: kováři, kotláři, zpracovatelé kůží, ošetřovatelé koní, koňští handlíři, muzikanti, cvičitelé hadů a medvědů, hrnčíři, košíkáři, metaři, pradleny, věštitelky budoucnosti, cihláři, korytáři aj.“¹⁶¹

Převážnou část Romů dříve tvořili řemeslníci nebo hudebníci. Toto dokládá soupis profesního složení, provedený roku 1893 na území Slovenska v tehdejších Horních Uhrách. Z 36 000 Romů jich bylo 78 % zaměstnaných a jen 22 % nezaměstnaných, tedy živících se výše uvedenými způsoby jako žebrání či krádeže. Z těch 22 % navíc většinu tvořily ženy a děti.¹⁶²

Tradičně byla romská povolání předávána z otce na syna. Synové již jako mladí chlapci svým otcům pomáhali, čímž se řemeslu učili. Často bylo toto dědění profese ekonomicky nevýhodné, protože mohlo v dané oblasti být dost mužů vykonávajících jisté povolání, ale na tom nezáleželo. Důvod vykonávání profese nebyl primárně ekonomický, ale rituální. Z tohoto důvodu mohl být v jedné vesnici nadbytek kovářů a zároveň nedostatek korytářů a tyto stavy se stále prohlubovaly. Synové otců kovářů byli vždy kováři, i když by našli uplatnění spíše, kdyby se vyučili korytáři.¹⁶³

Protože mnoho romských rodin nedávalo jedno řemeslo dostatek prostředků k žití, často se tyto rodiny živily dvěma i více způsoby. Do druhé světové války a i krátce po ní bývali Romové odměňováni jen v naturáliích a žili v závislosti na soukromém zemědělském hospodaření. Změna nastala při kolektivizaci zemědělství roku 1957, kdy zanikla většina soukromých hospodářství a vznikla zemědělská družstva a státní statky, kdy služby a výrobky romských řemeslníků nebyly už tolik potřeba, a tradiční romská řemesla postupně zanikala. Dodnes se zachovalo jen několik málo tradičních romských řemesel, ale začínají se projevovat snahy o jejich oživení, což by mohlo jejich úplnému zániku zabránit.¹⁶⁴

Některá tradiční romská řemesla se dochovala do současnosti, jako například

nakladatelství). ISBN 978-80-7419-008-7. S. 38.

¹⁶¹ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 24.

¹⁶² DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 56–57.

¹⁶³ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 171.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 171.

kovářství či košíkářství, nebo naopak už zanikla, jako třeba zvonkářství, výroba holí nebo pálení dřevěného uhlí.¹⁶⁵

4.1.1.1 Kotlářství

Kotláři bývali zejména kočovní olašští Romové, tzv. Kalderarové. Vyklepáváním a vytepáváním vyráběli a prodávali kotle, kotlíky, pánve nebo talíře z mědi i z hliníku.

Kvůli prodeji těchto výrobků museli kotláři často putovat, své zboží vyměňovali většinou za potraviny a oblečení, nebo je prodávali na trzích. Od roku 1957 toto řemeslo postupně zaniká, kotláři museli z výroby přejít na opravování kotlů, hrnců a kbelíků. K zániku kotlářství přispívá také průmyslová sériová výroba.¹⁶⁶

4.1.1.2 Kovářství

Kovářství je nejtypičtější romské řemeslo, kterým se někteří Romové žijí dodnes. Kováři neboli „char'asa“ bývali vážení nejen v romské komunitě, ale také místními obyvateli, často bývali jedinými kováři v oblasti.

Nejprve mívali kovářskou dílnu přenosnou a na rozdíl od evropských kovářů pracovali vsedě nebo vkleče, podobně jako jejich předci z Indie. Později se začaly čím dál víc objevovat trvalé kovářské dílny, nejčastěji jako samostatný přístřešek či bouda, méně často jako součást obydlí. V těchto trvalých dílnách pracovali kováři ve stoje.¹⁶⁷

„Mezi nejčastější romské kovářské výrobky (char'askeri bu'i) patří hřebíky s větší či dvojitou hlavičkou, zvané „cikánské hřebíky“ (romane karfina), řetězy (lancos) různých velikostí, podkovy (petalos) – které se typově vyvíjely, motyky (graca), kramle (šingli, kraml'a), různá kování a vše, co bylo třeba do zemědělství i domácnosti. Za 2. světové války a snad i po ní někteří z nich dělali i hřeby do železničních pražců“¹⁶⁸

Podle schopností a způsobu života byly mezi kováři velké rozdíly, lišilo se i jejich společenské postavení jak mezi Romy, tak mezi okolními obyvateli celkově. Někteří

¹⁶⁵ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 171.

¹⁶⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2.*, přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 57.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 58.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 58–59.

Romové se i v současnosti alespoň částečně snaží v tomto řemeslu udržovat tradiční postupy.¹⁶⁹

4.1.1.3 Zvonkářství

I když bylo toto řemeslo rozšířené méně než kovářství nebo kotlářství, také patřilo k tradičním romským povoláním. Romové většinou využívali svých zkušeností s prací s kovem z kovářství a kotlářství, někdy to bývali romští pastýři, a vyráběli zvonce a zvonečky pro krávy, ovce a kozy. Zvonky bývaly vyráběné z mosazi nebo hrubšího plechu a byly různých velikostí a tvarů.

Toto řemeslo se do současnosti bohužel nedochovalo, ve své tradiční romské formě zaniklo v šedesátých letech.¹⁷⁰

4.1.1.4 Korytářství

Korytářství bylo Romy vždy prováděno stejným způsobem a je tak prováděno dodnes. „*U nás je doménou malé skupiny tzv. Rumunských Cikánů, kteří romsky ale už nemluví a s ostatními Romy se nestýkají; stále vyrábějí velká i menší koryta (na prasata – maso ze „zabíjačky“, na těsto), malé kulaté mísy s držadly, zvané vahance, ale i vařečky, lžice, naběračky a další předměty pro domácnost i hospodářství.*“¹⁷¹

Výroba koryt je velmi namáhavá a probíhá venku, proto se přes zimu korytáři pouštěli spíše do výroby dřevěných lžic, vařeček a kvedlaček, protože tyto menší výrobky mohly být vyřezávány doma.

Mnoho romských rodin si dodnes předává tradiční postupy výroby z otce na syna, jedinou změnou je používání motorové pily, což je jediná zmodernizovaná etapa výroby. Dnes je tato výroba ale bohužel v ohrožení, protože dnešní Romové nechtějí v tomto řemeslu už pokračovat. Romové se tomuto řemeslu věnují spíše na objednávku, s výjimkou malých výrobků (lžic, vařeček), které mívají v zásobě. Prodeji těchto výrobků

¹⁶⁹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 59.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 59.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 59.

se věnují ženy.¹⁷²

4.1.1.5 Košíkářství

Mnoho usedlých Romů, kteří neměli možnost jinak si vydělat, vyrábělo košíky a košťata z vrbového proutí.

„Košíkáři se dělí na ty, kteří pletou jen jednoduché koše na brambory nebo opálky na krmení – z vrbového proutí neloupaného, a potom na ty dovednější, kteří pletou z loupaného tzv. Bílého proutí koše a košíky na ovoce, na vejce či na houby, opálky, misky a malé košíčky na ruční práce či jiné. Ti nejzručnější z nich dodnes vyrábějí proutěný nábytek, koše na prádlo, ozdobné košíky na nákup a jiné výrobky, většinou krásně výtvarně vypletené (...).“¹⁷³

Košíkářství fungovalo většinou jako vedlejší sezónní práce, nejčastěji v zimě. V některých romských slovenských osadách a na Moravě je tomu tak dodnes.

Pletení košťat je méně náročná a dodnes si jejich výrobou přivydělávají muži hlavně v osadách na Slovensku. Vyrábějí dva druhy košťat – kulatá na zametání a ploché, mohutnější metly na hrabání sněhu.¹⁷⁴

4.1.1.6 Výroba hudebních nástrojů

I když jsou Romové známými muzikanty, je o nich méně známé, že někteří z nich hudební nástroje také vyráběli.

„Mezi nejdávnější jejich výrobky patří drumla – zcela jednoduchý lidový nástroj, přenesený do Evropy z Asie (zřejmě z Indie) (...). Skládá se z kovového rámu tvaru podkovy, v níž je vzpružinka, uváděná do pohybu hráčovým prstem – brnkáním, přičemž ústa vytvářejí ozvučníci. Dříve uměli drumlu vyrábět i romští kováři.“¹⁷⁵

Dnes si stále někteří romští muzikanti umí sami vyrábět například housle, violy,

¹⁷² DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2.*, přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 59–60.

¹⁷³ Tamtéž, s. 61.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 61–62.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 63.

struny z beraních střev a sami dokáží nástroje opravovat.¹⁷⁶

4.1.1.7 Koňské handlířství

Koňské handlířství byl způsob obživy typický zejména pro kočovné či polokočovné Romy do roku 1959, kdy byl vyhlášen zákaz kočování.

Toto „řemeslo“ vyžadovalo dobrou znalost koní, na kterých romští prodejci prováděli různé praktiky, aby zvířata vypadala mladší a zdravější. *„Podstata tohoto podnikání spočívala v tom, že od rolníků koupili staršího koně, nebo ihned několik, horší kvality (romsky bogos – herka), určitý čas ho krmili, léčili bylinkami a prováděli s ním různé praktiky, které nikomu neprozrazovali. Dříve než ho odvedli na koňský trh, obrousili mu staré žluté zuby, do krmení mu přidali arzén, aby měl lesklou srst a oči, mírně ho před prodejem opili alkoholem, aby byl bujný a tak vypadal mladě.“*¹⁷⁷ Když oklamaný kupec poznal opravdový stav koně, romská skupina už byla dávno pryč. Z tohoto důvodu mohli koňské handlířství provozovat pouze kočovní Romové.

Polokočovní Romové museli postupovat poctivěji, protože se vraceli na svá trvalá zimní sídla. Na druhou stranu mohli nakoupit více koní v zimě, protože v té době bývali nejlevnější, a do jara je uzdravit a svými praktikami „vylepšit“.¹⁷⁸

Koňské handlířství bývalo nejvýnosnějším způsobem obživy, protože oproti ostatním romským řemeslům bývali handlíři odměňováni penězi, ne naturáliemi.¹⁷⁹

4.1.1.8 Muzikanti

Romští muzikanti neboli „lavutara“ bývali spolu s romskými kováři nejrozšířenější a nejváženější romskou skupinou. Romové byli několik století známí pro své hudební nadání a oblíbení na vesnicích, městech i u panských dvorů. Jejich oblíbenost trvá dodnes, i když už jich je mnohem méně.¹⁸⁰ Dodnes existují romská přísloví o romských

¹⁷⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 63.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 64.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 64–65.

¹⁷⁹ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 27.

¹⁸⁰ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v*

muzikantech: „*Hudebník žije podle jiných zásad, než buran. A další přísloví: Hudebník nesáhne nikomu na čest, protože ví, co čest znamená.*“¹⁸¹

Postupem času se vydělily dvě skupiny romských muzikantů – vesničtí muzikanti, hrající spíše nepravidelně, a městští muzikanti, hrající profesionálně a pravidelně. Pravidelně vystupující muzikanti dostávali za svá vystoupení peníze, zatímco muzikanti hrající nepravidelně bývali vypláceni v naturáliích, takže museli mít ještě další zdroje obživy.

Dodnes se zachovaly zejména tradiční romské „cimbálovky“, které hrají hlavně k poslechu a tanci. Romští muzikanti hrají v muzikantských skupinách obvykle složených z mužské části nejbližších příbuzných a přátel.¹⁸²

4.1.1.9 Zábavní produkce

Protože bývali – a dodnes jsou – Romové často herecky a pohybově nadaní, vydělávali si provozováním nějaké zábavní produkce. Hráli například divadlo, jak loutkové, tak klasické, předváděli tanec, hudbu, akrobacii nebo cvičená zvířata. I dnes mnoho cirkusů po celém světě zaměstnává romské umělce.

4.1.2 Mužské oděvy

Odznakem moci pro představitele romské komunity byl jeho oděv, zejména jeho doplňky.¹⁸³ Přestože si Romové své oděvy sami nevyrobili a většinou dostávali starší oděvy od okolního obyvatelstva, postupně se vyvinul charakteristický celek jejich oděvu. Nelze ale hovořit o specifickém romském oděvu obecně, protože každá romská skupina měla své charakteristické prvky.¹⁸⁴ Z tohoto důvodu budou níže popsány oděvy a jejich

Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 65–69.

¹⁸¹ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 28.

¹⁸² DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 65–69.*

¹⁸³ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KRÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017*. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 14.

¹⁸⁴ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v*

prvky, které byly pro mnoho romských skupin společné.

Tradiční oděv romských mužů tvořila košile („gad“) s nabíranými rukávy, vždy velmi výrazných barev a vzorů, u krku mohla mít límeček. Obvykle k ní patřila vesta, která měla buď černou, nebo jinak výrazně odlišnou barvu oproti košili. Kalhoty neboli „cholov“ byly nošeny zasunuté do vysokých kožených bot. Důležitým doplňkem byl šátek uvázaný kolem krku a černý široký klobouk („kalapa“, „stad“i“).¹⁸⁵

Romský král často nosil vajdovský řetěz, což byl mohutný stříbrný řetěz s mincemi. V kapsách bývaly schovány hodinky, opět připevněné masivním řetězem či řetězy, často ozdobené mincemi. Stříbrnými mincemi, ale také knoflíky, zdobenými kameny či rytím, bývaly ozdobeny vesty a kabáty vážení muži. Tyto knoflíky se nezapínaly, sloužily pouze jako odznak.¹⁸⁶

Dalším odznakem moci vůdců romské komunity byly hole, neboli „bachuja“ či „laska“. „Hůl symbolizovala jeho důstojnost a moudrost. Užití takové hole, navíc honosně zdobené zlatem nebo stříbrem, bylo vedle praktické roviny i ve funkci symbolické – jako žezlo.“¹⁸⁷ Tato hůl patřila buď do pohřební výbavy, nebo se ještě za života vůdce předávala nejstaršímu synovi.¹⁸⁸

Pro Romy, kteří se živili obchodem s koňmi, měl stejný význam bič, se kterým také byli buď pohřbeni, nebo ho předali nejstaršímu synovi.¹⁸⁹ Dalším symbolem „krále“ byl i obřadní pohár neboli „tachtaj“. ¹⁹⁰ V některých romských komunitách se objevoval i menší pohár, z něhož měli dovoleno pít pouze muži, s výjimkou slavnostních příležitostí, kdy z něj mohla pít i vajdova žena.¹⁹¹

Znamením cti a bohatství, ale také znamením příslušnosti k určité romské skupině a rodové profesi, byly u mužů prsteny.¹⁹²

Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 91.

¹⁸⁵ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 93.*

¹⁸⁶ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KŘÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 14.*

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 19.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 19.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 19.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 21.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 22.

¹⁹² HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KŘÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka :*

K typickému mužskému vzhledu patří ještě dlouhé vlasy a plnovous. Krátce ostříhané vlasy bývaly, a dodnes mezi olašskými Romy jsou, považovány za znamení nemorálních žen.¹⁹³

4.2 Ženy v romské společnosti

Postavení ženy se postupně s přibývajícím věkem a počtem dětí měnilo. Čím více dětí žena měla, tím větší úcty se jí dostávalo. To stejné platí i věku. Žena byla považována za rituálně nečistou – tento status byl ženám připsán hned po narození bez ohledu na jejich činnosti či schopnosti, ve stáří se sociální status ženy téměř vyrovnal sociálnímu statutu muže.¹⁹⁴ Bylo tomu tak kvůli jejím biologickým danostem – menstruaci, tedy pravidelnému kontaktu s krví, a porodu, tedy přivádění dětí z jiného, nečistého světa. Společenské postavení ženy se zvyšovalo s příchodem menopauzy a i když nebylo nikdy srovnatelné s postavením muže, bývaly tyto ženy považovány za moudré, někdy nadané nadpřirozenými schopnostmi.¹⁹⁵

Staré ženy byly někdy také nazývány jako „vědky“ či „bosorky“.¹⁹⁶ Díky svým vědomostem a životním zkušenostem byly respektovány a vyhledávány mladšími členy romské společnosti, kteří se nacházeli v nejrůznějších vážných životních situacích.¹⁹⁷ Zároveň byly často vyhledávány jako léčitelky, protože mívaly znalosti přírodní medicíny a Romové věřili, že jsou schopné někoho očarovat.¹⁹⁸

tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 33.

¹⁹³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2.*, přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 93.

¹⁹⁴ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus.* Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 190–191.

¹⁹⁵ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KRÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017.* Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 41.

¹⁹⁶ JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus.* Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 190–191.

¹⁹⁷ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2.*, přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 104.

¹⁹⁸ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost.* Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 53.

4.2.1 Tradiční ženské způsoby obživy

Nejdůležitější prací romské ženy byla péče o rodinu, což obstarávalo i úkol uživit ji. Kromě pomáhání mužům při jejich řemeslech, jako třeba rozdmýchávání ohně, měly ženy za úkol vytvořené výrobky prodávat.

Když nepřinesl dostatek peněz, jídla a oblečení domů muž, vydělávaly ženy jakýmkoliv způsobem: „(...) ženy velmi často chodily pomáhat sedlákům. Ony tam dělaly úplně všechno, byla to taková nádenická práce. Uklízely, umývaly podlahy, štípaly dříví, když se selo, sely, když byly sklizně, pomáhaly sklízet.“¹⁹⁹ Další možností byl sběr a prodej lesních plodů, hub a léčivých bylin.²⁰⁰

Toto zaopatření rodiny ženou jakýmkoliv způsobem můžeme vidět v následující písni:

*„Musela mamička
po vesnici žebrot,
chleba jí nedali,
vyhnali ji ze vrat.*

*Ted' chodí ubohá
v lese křížem krážem,
houby ona sbírá,
do šátečka váže.“²⁰¹*

Přestože žena vydělávala peníze, její profesi se nikdy neříkala „práce“. Práci vykonávali pouze muži.

*„ČERVENÉ RAJČÁTKO
Červené rajčátko
bylo v zahradě.
Moje žena ho snědla
ve strachu.

Moje žena nepracuje
jenom věští.*

¹⁹⁹ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 29.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 30.

²⁰¹ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Cikánské písně*. Praha: Mladá fronta, 1960, 85 s. S. 16.

*A nosí, mami,
červenou sukni.*

*Alomalom, alomalom
alomaj...²⁰²*

4.2.1.1 Věštění budoucnosti

Typickým ženským způsobem obživy bylo předpovídání budoucnosti. Tento způsob obživy byl pro romské ženy nejrozšířenější.²⁰³ Předpovídání budoucnosti je podle Romů ženská práce, která se dědí z matky na dceru.

I když podle Romů starší ženy jisté věštecké schopnosti měly a působily jako moudré vědky, předpovídání budoucnosti bylo určeno pouze pro okolní obyvatele, nikdy ne pro Romy. Pro romské ženy byla ostuda, nechat si předpovídat budoucnost od jiných žen.

Budoucnost byla předpovídána buď v nějakém domě nebo přístřešku, nebo na trzích za zástěnou nebo ve stanu. Mladé romské dívky využívaly při věštění mužským zákazníkům často flirtování, během těchto věsteb občas docházelo k okradení zákazníků. Starší romské věstkyně působily jako moudré rádkyně, bývaly serióznější, takže mívaly vytvořenou stálou klientelu. Starší vědky vydělávaly sice méně, ale jejich příjmy byly stabilní.²⁰⁴

Kromě věštění budoucnosti nabízely Romky svým zákazníkům také magii, v následující písni čarování za účelem získání manžela.

*„Prodala pole, luka, vše
Prodala pole, luka, vše,
dala si hádat cikánce,
dala si hádat cikánce.*

*„Ach, cikánečko, má milá,
přičaruj ty mně manžela,*

²⁰² STOJKA, Peter, Eva DAVIDOVÁ a Milena HÜBSCHMANNOVÁ. *Dúral me avilem: avri kidine le vlašika d'íla: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemia, 2000, 142 s. Romipen. ISBN 80-902-3815-7. S. 71.

²⁰³ COHN, Werner. *Cikáni*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 61 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-008-7. S. 38.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 33–37.

přičaruj ty mně manžela.“

*„Až já ti budu čarovat,
musíš mně za to darovat,
musíš mně za to darovat.“*

*„Žejdlík dukátů nebo dvě,
však ti to milej zase dá,
však ti to milej zase dá.“²⁰⁵*

4.2.1.2 Tkaní šňůrek a provazů

Tuto řemeslnou výrobu provozovaly hlavně romské ženy a dívky jako vedlejší výdělečnou činnost. Tkaly buď šňůrky na malých ručních stavech neboli „krosienkách“, nebo silnější šňůry a lana na větších dřevěných stávcích. Práce na větších stávcích se občas účastnili i muži.

Dříve byl o tyto výrobky velký zájem, díky své kvalitě byla lana využívána při práci v lese, za koňským potahem nebo při stavbách domů. Za větší výrobky dostávaly ženy peníze, za menší výrobky potraviny nebo oblečení. I když se na výrobě dalo velmi dobře vydělat, bohužel už toto řemeslo zaniklo.²⁰⁶

4.2.1.3 Výroba kartáčů a štětek

Výroba kartáčů a štětek náležela spíše ženám neboli kartáčnicím. Dřevěné části si většinou nechávaly vyrobit od nějakého místního truhláře a samy provlékaly štětiny nebo žíně provázkem.

Toto řemeslo zaniklo po šedesátých letech, kdy bylo postupně nahrazováno průmyslovou výrobou.²⁰⁷

²⁰⁵ MOURIC, František. *Romským dětem - písně*. Praha: Pansofia, 1992, 47 s. ISBN 80-901-3733-4. S. 37.

²⁰⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 63.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 63.

4.2.1.4 Překupnictví

Překupnictví bývalo záležitostí spíše žen a dětí, které kupovaly od místních obyvatel například oblečení, látky, peří a vyměňovaly je nebo prodávaly za průmyslové výrobky, jako třeba nádobí.

Překupnictví se u romský žen dochovalo dodnes, i když v jiné formě. Dříve obcházely dům od domu a své zboží nabízely, dnes provozují spíše krámky a nakupují a prodávají v mnohem větším množství.²⁰⁸

4.2.1.5 Výroba nepálených cihel

Vyrábět nepálené cihly neboli „valky“ se Romové naučili jak kvůli vlastnímu použití na své domy, tak kvůli prodeji. Výroba těchto cihel je velmi jednoduchá a zároveň výnosná, protože suroviny, které jsou k výrobě potřeba, jsou zdarma – na výrobu valků je potřeba pouze hlína, sláma a voda.

Výrobou nepálených cihel se ve velkém živilo mnoho romských rodin. Na výrobě se podílely hlavně ženy a větší děti, pro muže to byla spíše sezónní záležitost, mívali k tomu své hlavní zaměstnání. „*Při dobré dělbě práce jich může skupina vyrobit až 500 kusů denně. Tato výroba ve velkém – na prodej přetrvala až do šedesátých let (...).*“²⁰⁹

Protože se na výrobu hodí více jílovitá půda, museli za ní rodiny cestovat. Na určitá místa, kde se tato půda nachází, přicházeli od jara do podzimu pracovat každý rok celé rodiny (polousedlý způsob života). Bydleli v provizorních přístřešcích, kam si okolní obyvatelé chodili hotové cihly kupovat.²¹⁰ Někdy dostávali romští výrobci cihel i velké zakázky, jako třeba výrobu cihel pro vojenské kasárny.²¹¹

Někteří Romové valky na stavbu domů stále používají, ale větší část používá cihly, tvárnice nebo dřevo, takže toto řemeslo nejspíš brzy zanikne.²¹²

²⁰⁸ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2.*, přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 65.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 62.

²¹⁰ Tamtéž, s. 62–63.

²¹¹ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 28.

²¹² DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. 2.*, přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s.

4.2.2 Ženské oděvy

Romské ženy často nosily dlouhé nabírané sukně, obvykle končící u kotníků. Tato sukně bývala v pase zavázána šňůrkou a obvykle byla výrazně barevná a vzorovaná. „Cocha“, jak se této sukni říká, mívala velkou vnitřní kapsu, do které se vešly například peníze, karty, nebo klidně i celá slepice. K sukni patřila blůzka („vizitka“ či „gad“) s dlouhým nabraným rukávem, obvykle také výrazných barev. U dospělých žen doplňovala sukni a blůzku zástěra, neboli „leketa“, které většinou nechyběla velká kapsa. Součástí tradičního ženského romského oděvu byl šátek („khosno“, „kendovo“), který byl buď menší, uvázaný okolo hlavy, nebo větší s třásněmi uvázaný přes plece.²¹³

Výběr barev romských žen býval výraznější než u ostatních žen. Jejich oblíbenými barvami byly červená, tyrkysová, zelená, žlutá, růžová a kombinace černé a bílé. Tyto barvy často kombinovaly dost odvážně.²¹⁴

Ženy bývaly více šperky zdobený více než muži, protože jejich genderové určení si žádalo krásu. Značně ozdobená žena odrážela postavení svého muže. Typickým šperkem romské ženy byl opět mincový šperk z drahých kovů. Mince zdobily náhrdelníky, čelenky, spletené copy, halenky i sukně.²¹⁵

Dalším typickým doplňkem byly velké náušnice („čeňa“), buď do tvaru velkých kruhů, nebo závěsné, výrazné prsteny na mnoha prstech, které bývaly dědictvím po předcích. Náušnice a prsteny nosily nejen ženy všeho věku, ale také muži.²¹⁶

Pro romské ženy byly důležité vlasy, které bývaly dlouhé, protože krátce ostříhané byly považovány za odznak nemorálních žen. Romky si své vlasy často zdobily, splétaly si je se stužkami a sponkami.²¹⁷ Tradici nosit dlouhé vlasy si dodnes zachovaly olašské Romky. Dnes sice už Romky tradiční sukně a blůzky nenosí, ale stále je v jejich odívání

Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 62–63.

²¹³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s.

Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 92.

²¹⁴ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 45

²¹⁵ HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KŘÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017*. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8. S. 36.

²¹⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s.

Interface. ISBN 80-244-0524-5. S. 92.

²¹⁷ Tamtéž, s. 93.

viditelná výrazná barevnost a neobvyklé kombinace barev a materiálů.²¹⁸

Vlasy bývají v písních zmiňovány v různých kontextech. Jedním z nich jsou dlouhé černé vlasy jako znak krásy, dalším zase ostříhané vlasy jako znak nepočetné ženy.

„PĚKNÁ JSI LULUDĚ...”

***Pěkná jsi Lulud’
s černýma vlasama,
hoj,
s černýma vlasama.***

***Jaké máš Bože
krásné vlasy.***

*Oj, alomalom, alom,
áááhaj,*

Bože, ty tvoje vlasy.

*Poslyš ženo, poslyš,
co ti povídám,
óóóhoj,*

že jsi moc hezká.²¹⁹

„UŽ TĚ NECHCI

*Můžeš si jít,
nejsi mi k ničemu.*

***Ostříhala sis své černé vlasy,
nejsi mi k ničemu.***

*Však já si půjdu,
ke svý mamince,
půjdu si domů,
domů k nám.*²²⁰

²¹⁸ ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3. S. 45

²¹⁹ STOJKA, Peter, Eva DAVIDOVÁ a Milena HÜBSCHMANNOVÁ. *Dúral me avilem: avri kidine le vlašika d'ila: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemia, 2000, 142 s. Romipen. ISBN 80-902-3815-7. S. 63.

²²⁰ Tamtéž, s. 59.

5 Závěr

Přestože se od sebe romské skupiny lišily svým původem, a tedy i dialektem romštiny, mnohé jejich tradice a zvyky si byly velmi podobné. V některých romských skupinách se dbalo na dodržování tradic velmi přísně, v jiných skupinách se naopak dodržovaly jen některé tradice. V každé romské skupině ale vždy najdeme nějaké společné znaky s jinými romskými skupinami.

V každé romské skupině se například setkáme s patrilineárním uspořádáním komunity. Ačkoliv je ve většině romských skupin ke starým ženám přistupováno velmi uctivě, žádná romská žena nemá nikdy srovnatelné postavení s romským mužem. V různých romských skupinách se pak liší jenom to, jak moc je žena muži podřízena.

Dalším jevem, kterého si všimneme v každé romské skupině, je koncept rituální čistoty a nečistoty, i když se v některých romských skupinách projevuje jen velmi nenápadně. Každá romská skupina považuje sebe samu za „lepší“ a ostatní skupiny za „horší“. Toto je spojeno s tím, že romská skupina považuje sebe za čistou, zatímco ostatní romské skupiny považuje za nečisté, protože nedodržují stejná pravidla.

Kvůli pokusům o asimilaci Romů, které proběhly ve 20. století, mnoho romských tradic a zvyků již zaniklo, nebo v současnosti zaniká. Mnozí Romové se totiž snažili svou identitu popřít a co nejvíce se přiblížit většinové společnosti. Romové se jí přizpůsobili a postupně od ní převzali různé zvyky a obyčeje.²²¹

Mezi v současné době zanikající romské tradice patří například romská povolání. I když ještě stále můžeme najít nějakého košíkáře nebo korytáře, je jich málo. Tato z otce na syna děděná povolání už nejsou v dnešní době tak potřebná ani žádaná, takže v nich jejich potomci nepokračují. Z tradičních romských povolání se do současnosti nedochovalo například zvonkářství.

Z tradic, které se už téměř neobjevují, můžeme zmínit například soužití rozšířené rodiny, tzv. fajty. Ačkoliv ještě v nějakých romských osadách velkorodina žije pohromadě, v dnešní době už spíše neplatí to, že by dívka po svatbě opustila svou původní rodinu a žila s rodinou svého manžela, dnes se mladý pár osamostatní. Ani při výběru partnera nemívá otec už rozhodující slovo, jak tomu bývalo v minulosti.

Jak už bylo výše zmíněno, do současnosti se dochovalo jen málo romských tradic

²²¹ UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. S. 10–14.

a zvyků. Jestliže ještě nějaká rodina podle tradičních způsobů žije, je to proto, že tradice dodržuje nejstarší generace. Tohoto mizení romských tradic si ale začíná i všímat mladá generace Romů, která se tradice v modifikované formě snaží udržovat a obnovovat.²²²

²²² ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9. S. 123.

6 Seznam použité literatury

Tištěné zdroje

BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004, 179 s. Kontroverzně. ISBN 80-722-0180-8.

BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9.

COHN, Werner. *Cikáni*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 61 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-008-7.

DAVIDOVÁ, Eva, HOLUB, Karel, ed. *Čhajori romaňi: výbor z romské poezie*. Praha: Ars Bohemia, 1999, 133 s. ISBN 80-902-3813-0.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5.

HORVÁTHOVÁ, Jana, Alena KŘÍŽOVÁ a Jana HABROVCOVÁ. *Poklad Romů: amare somnaka : tajemství romského šperku : doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě Muzea romské kultury, 7.10.2016-30.4.2017*. Brno: Muzeum romské kultury, s.p.o., 2016, 107 s. ISBN 978-80-86656-29-8.

STOJKA, Peter, Eva DAVIDOVÁ a Milena HÜBSCHMANNOVÁ. *Dúral me avilem: avri kidine le vlašika d'í'la: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemia, 2000, 142 s. Romipen. ISBN 80-902-3815-7.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Cikánské písně*. Praha: Mladá fronta, 1960, 85 s.

JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0.

KOTLÁR, Miroslav, FEČO, Jozef, ed. *Sborník romských písní*. Liberec: Liberecké romské sdružení, 2007, 101 s. ISBN 978-80903953-1-2.

MOURIC, František. *Romským dětem - písně*. Praha: Pansofia, 1992, 47 s. ISBN 80-901-3733-4.

JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-864-7383-X.

ŠEBKOVÁ, Hana a Edita ŽLNAYOVÁ. *Romaři čhib: učebnice slovenské romštiny*. Praha: Fortuna, 1999, 269 s. ISBN 80-716-8684-0.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-717-8648-9.

ŠULEŘ, Petr. *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, 90 s. ISBN 80-702-8141-3.

UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1.

Internetové zdroje

POLÁKOVÁ, Jana. *Romská rodina - základní normy chování, principy výchovy a specifika komunikace* [online]. 28 s. [cit. 2019-9-9]. Dostupné z: http://skip.knihovnahk.cz/sites/default/files/aktuality/prilohy/materialy_romska_rodina_0.pdf

7 Seznam příloh

Příloha 1: Slovník použitých romských výrazůA

8 Přílohy

Příloha 1: Slovník použitých romských výrazů

- anlugo Rom – přední, hlavní muž
bachuja – hůl
bari phen – nejstarší sestra
baro phral – nejstarší syn
bogos – „herka“, kůň horší kvality
bori – snacha
cocha – sukně
čeňa – náušnice
čeranki – spojení dvou rodin více než jedním sňatkem
čhaj – dívka (po první menstruaci)
čhajori – děvčátko (do první menstruace)
čhibalo – muž stojící v čele romské komunity
degešis – rituálně nečisté osoby
džátí – kasty
e daj o dad – matka a otec (rodiče)
fajta – rozšířená rodina
familia – rodina
gad – blůzka
gad – košile
gádžové – běloši
gádžovka – běloška
graca – motyky
chart'asa – kováři
chart'askeri but'i – kovářské výrobky
cholov – kalhoty
indra'ori – amulet
kalapa – široký klobouk
kalemardo – tmavé dítě
kendovo – šátek
khosno – šátek

krísi – romský soud
lancos – řetězy
laska – hůl
lavutara – romští muzikanti
leketa – zástěra
našimos – únos
o phrala pheňa – bratři a sestry (sourozenci)
petalos – podkovy
phuro dad – dědeček
prasto – prokletý
rom – manžel, muž
Rom – Rom (etnikum)
romane karfina – hřebíky s větší či dvojitou hlavičkou
romňi – manželka, žena
Romňi – Romka (etnikum)
stad'i – široký klobouk
šingli – kramle
tachtaj – obřadní pohár
tsera – rozšířená rodina
vartování – bdění
vitsa – kmen, původ
vizitka – blůzka
žuži avrestar – nedotčena jinými, rituálně čistá
žužo Rom – rituálně čistý Rom